

Savo MARKOVIĆ*

MARC' ANTONIO BORISI: ŽIVOT I SMRT BARSKOG
I KOPARSKOG PLEMIĆA, MLETAČKOG VELIKOG
DRAGOMANA (o. 1570-1620)

ABSTRACT: *On the basis of historical sources and historiography, the life path and circumstances related to the death of Marc' Antonio Borisi (c. 1570-1620), the nobleman of Bar and Koper, the Grand Dragoman in the Venetian embassy of Constantinople, are reconsidered. The interdisciplinary approach to the research and particularly the comparative method shed light on the work, significance and reputation of this polyglot in the diplomatic world of the Ottoman capital, Venice and Europe.*

KEYWORDS: *dragoman, interpreter, bailo, Bar, Koper, Venice, Constantinople, the 17th century*

Uvod

Marc' Antonio Borisi (Боризи, од Бориш) rođen je oko 1570/71. godine u Baru, od oca Petra (*Pietro*), barskog nobila, i majke Jakome Brutti (*Giacoma*, *Giacomina*, *Jakomina Bruti*). Rođena, kako genealoški podaci kazuju, 1549, Jakoma je bila kćerka Antonia Brutija (1518-1571) i Marije Matteove Bruni, domicilnih plemića Ulcinja. Ujaci su mu poznati u diplomatskom svijetu XVI-XVII vijeka. Njegova braća bili su Bernardo, Francesco i Marino (Marin), a sestra Franceschina. Marc' Antonio, ili kako se još bilježi u istorijskim izvorima i historiografiji - *Marc' Antonio*, *Marc Antonio*, *Marcantonio*, Marc-Antonio, Marko Antun - svakako nije bio najstariji od djece Petra i Jakome Borizi. Vjerovatno je kao dijete iz Bara s članovima najuže porodice preseljen u Istru. U izvještaju mletačkom Senatu iz 1592. godine, bailo Lorenzo Bernardo, govoreći sa mnogo hvale i simpatija o sposobnostima i uopšte ličnosti *messer Marc' Antonia* Borisija, naglašavajući da je

* Autor je doktor pravnih i humanističkih nauka, Bar.

tada imao „*venti in ventidue anni*“, ističe: „*la lingua schiava e l' italiana si può dire che siano tutte due sue naturali*“.¹ Rod Borisi (*Borisc*),² čiju slovensku etničku utemeljenost srednjovjekovni arhivski izvori obilato potvrđuju (uključujući i heraldičku predstavu pitomog bora), nakon nekoliko stoljeća je, procesom venetizacije,³ svoju identitetsku i društvenu afirmaciju u XIX i XX vijeku ostvarivao unutar italijanskog nacionalnog korpusa.

Napredujući od 1592. g. u karijeri tumača, posebno za orijentalne jezike (veliki dragoman, 1603), Marc' Antonio je, nakon nekoliko decenija života u diplomatskom svijetu Carigrada, bio obješen naredbom velikog vezira malo prije 21/30. januara 1620. U historiografiji se pominje vrlo rano, vjerovatno već kod F. Visdominija (Venecija, 1629), svakako kod V. Lodijsa (Beč 1701), ali je transkripcija prezimena (*Buonricci*) zamagljivala njegovu ličnost (B. Nani, Bologna, 1680; Venecija 1720), a time i historiografsku konsolidaciju njegovog životnog puta.

Marc' Antoniova rodna kuća: prilog ubikaciji palate Borisi u Baru

Iako je u literaturi navedeno da se *Piero* oženio *Giacomom* kad je bio nastanjen u Kopru („con Piero Borisi, nobile di Antivari domiciliato a

¹ *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, raccolte annotate ed edite da Eugenio Albèri. Serie III.^a – Volume II.º Firenze, Tipografia all' insegna di Clio, 1844., 416.

² Rod Borisi je razmatran u više historiografskih priloga i knjiga, s dopunjavanjem prethodnih saznanja, posebno u: Savo Marković, „Barski patricijski rod Borisi u prošlosti: Jadran, Evropa, Mediteran“, *Povijesni prilozi*, god. 24, br. 28, Zagreb 2005, 71-105; *isti*, *Studia Antibarensia*, Perast: Gospa od Škrpjela, 2006, 292-339; *isti*, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, NIP „Gospa od Škrpjela“, Perast 2014, 589-612. V. i tamo citiranu literaturu. *Isti*, „Posljednja od barskog patricijskog roda Dalmas: „*Catharina Borisc, herede universale del q. m. Antonio Dalmas*“, *Arhivski zapisi, Časopis za arhivsku teoriju i praksu*, god. XXII/2015, br. 1(2016), 27-72.; *isti*, „Kontesa Santa Borisi Gavardo, književna urednica, 1771“, *Matica, Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, god. XX, br. 77, 2019, 233-254; *isti*, „Dubrovački Baranin Marin Borisi: Nežaboravni susret s Petrom Zrinskim“, *Hrvatski glasnik*, god. XVII, br. 171, 2019, 83-86.

³ „La Famiglia Borisi, ancor Ella Illustrissima sotto i raggi di luminosa nobiltà, vanta, oltre al titolo, un antica, e chiara discendenza in Capo d' Istria (Città sotto nome di Giustinopoli eccellentemente da' Scrittori ricordata) ed ivi tra le Case de' primi Nobili è con i primi onori riguardata.” Francesco Antonio Conte de Athimis 15. januara 1696. svjedoči: „li Signori Conti Borisi di Capo d' Istria, olim Justinopolis, miei vicini, a me ben noti, e praticati, che in un ora dalla mia possessione, che hò in Triesti, posso essere nella loro Contea; & assicuro che vivono da Principi, e possono essere Cavalieri di Malta per la loro antica Nobiltà. Hanno belli palazzi; massimamente quel gran palazzo situato in quel vistoso luogo delle Fontane, vicino al mare, quale io ho visto, e vi può stare ogni principe. Hanno jus civile, e criminale, e si trovano anche congiunti con li Marchesi Gravisi di Pietrapelosa, colli Cavalieri Bruti &c.” *L' Immortalita Del Cavalier Marc Antonio Mamuca Della Torre, Conte del Sac. Rom. Imp. consigliere attuale di guerra di Sua M. Ces. &c.*, don Vincenzio Giulio Lodi. Vienna d' Austria, App. Andrea Heyinger, Stamp. Accad. 1701, B11, B12.

Capodistria“),⁴ dakle 1571. g. ili poslije, to je zasigurno bilo znatno ranije. Štoviše, Jakov Bruti (Giacomo Brutti), ujak njihove djece, septembra 1575. „proizveden u plemića Kopra s potomcima“, je „malo prije toga došao da prebiva u ovom gradu zbog gubitka Ulcinja“ („sua patria“).⁵ Pretpostavlja se stoga da se porodica Petra i Jakome Borisi iselila nakon avgusta 1571. godine (ili nekoliko godina kasnije) u Istru. Njihov sin Marin Borisi, koji će 1588. poslovati u Transilvaniji i Moldaviji i nastaniti se u Dubrovniku, održavao je do smrti tijesne veze sa zavičajem.⁶ To će činiti i njegovi potomci. Za socijalnu topografiju Bara od posebne važnosti bilo bi da se utvrdi u kojem dijelu grada se nalazila palata Borisi. To je pitanje otvoreno, a možda bi njegovom rješavanju mogao pomoći sačuvani grb Borisija, čiji „istorijski hod“ prati sudbinu Starog grada Bara.⁷

Arhivski izvori iz XV vijeka indiciraju da je palata (objekat br. 136) koja je fasadom *okrenuta gradskim zidinama*, mogla pripadati Borisiji-

⁴ Domenico Venturini, „La famiglia albanese dei conti Bruti“, *Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria*, anno XXI, 1904, volume XX, Parenzo: Presso la Società istriana di archeologia e storia patria, 1905, 368; rodoslov iza p. 408 („con Pietro Bensa“).

⁵ Tomaso Luciani, „Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane. I Bruti e i Borisi.“ *La Provincia, dell'Istria*, Capodistria, 1. settembre 1873, Anno VII, N. 17, 1304-1305.

⁶ Umro je 1634. g. I on i njegov sin su u izjavama svojih posljednjih volja određeni kao Barani. Marin Borizi je bio i pomorski preduzetnik, koji je imao suvlasništvo nad brodom („*partecipe nella Nave*“) čiji je kapetan bio *Nicoletto* Marković iz Budve. Državni arhiv u Dubrovniku, *Testamenta Notarie*, 10.1, sv. 61, ff. 47r-47v. Na ustupanju snimka ovog dokumenta zahvaljujem prof. dr sc. Nelli Lonzi.

⁷ Prema ljubaznom saopštenju arheologa Omera Peročevića, mermerna ploča na kojoj je isklesan kasnosrednjovjekovni grb nalazila se više od 120 godina uzidana na vrlo uočljivoj, južnoj fasadi nekadašnjeg Velikog mlina (uljare), ispod zidina Starog grada Bara, tj. neposredno ispod izvorišta *Kajnak*. Kamena zgrada nekadašnje stare uljare znatno je dozidana i adaptirana neposredno nakon oslobođenja Bara od Turaka 1878. g. Modernizovani objekat od tada je radio kao manja fabrika za proizvodnju ulja i izradu sapuna, a njen vlasnik je bio vojvoda Mašo Vrbica.

Za dogradnju zgrade fabrike u znatnoj mjeri je korišten obrađeni kamen iz ruševina Starog grada Bara, naročito mermerni okviri vrata i prozora. „Mjerenjem dimenzija ugrađenih okvira i otisaka na objektima br. 136 (*Kneževa palata*) i br. 194 (*Crkvena zgrada*) evidentno je da su ovi arhitektonski elementi odande demontirani i ugrađeni u dograđenu zgradu fabrike. Tada je istovremeno, gotovo sasvim sigurno, sa zapadne fasade skinuta mermerna ploča – kasnosrednjovjekovni grb porodice Borisi – i ugrađen na južnoj fasadi sprata kuće, kao *spolia*.“ Nalazi sugerišu da je palata (br. 136) mogla ostati u posjedu roda Borisi i tokom dijela osmanskog perioda Bara. Uljara tri decenije nije bila u funkciji, a sama zgrada je rapidno propadala. Na inicijativu g. Omera Peročevića, 2003. g. je sa tadašnjim korisnicima dogovoreno da se ploča sa grbom demontira i prenese u Stari grad. Demontaža je pažljivo izvedena, ploča s grbom je očišćena, konzervirana, te izložena u postavci u zgradi *Carinarnice*.

Izražavam posebnu zahvalnost arheologu Omeru Peročeviću na odgovoru od 12. septembra 2019. i predusretljivosti u razjašnjavanju ovoga pitanja.

ma. Martolica *de Buchia* i njegova žena, Baranka Mara (*Maro*), kći Nikše *Pichicho*, 25. februara 1440. su odredili za svojeg punomoćnika Andriju Stefanova Ruggija, kanonika katedrale Sv. Đura, da zastupa njihove interese u Baru, naročito u pogledu Marine mirazne imovine: kuće pored mlina za masline Dominika de Vano, ispod kuće Marina Julijanova, *iznad* (!) kuće Marka Mirkova (Borisa).⁸

Veza sa barskim zavičajem bila je jaka i kod braće Borisi iseljene u Istru. Prema izvoru od 7. februara 1611, u Červaru kraj Poreča iskrca-

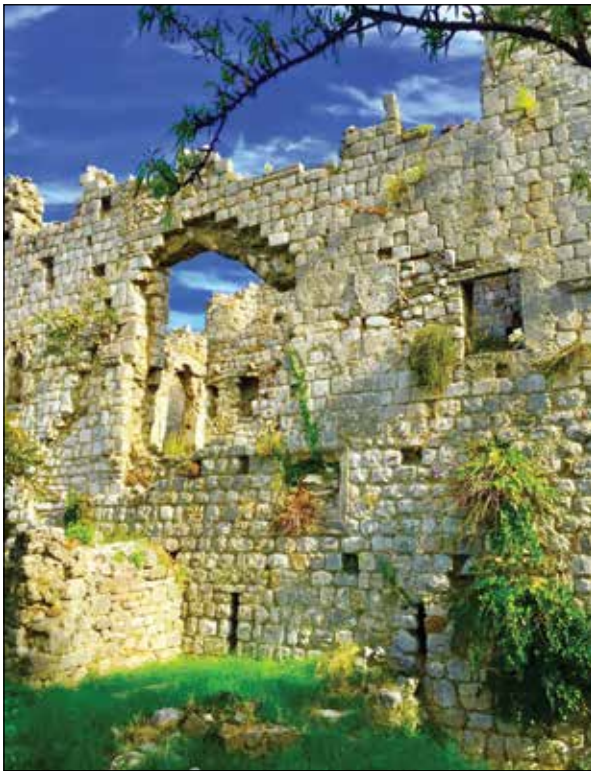

Fig.1. Palata Borisi? („Rektorova / Kneževa palata“); Stari grad Bar, objekat br. 136.
Photo: Savo Marković, 2018.

ne su „*famiglie, che, leuate dal territorio d’Antiuari, da Luca de Duimo, sono capitate in questa Prouincia (...)*“.⁹ Muškaraca je bilo 47, a porodica ukupno 18.¹⁰ Neki od lokaliteta odakle su iseljenici koji se pominju u dokumentima su: *Sosina, Spiza, Susan(i), Taggiomil, Antivari, Marcovich, Montenegro*. Rašporski kapetan P. Bondu(l)mier je smatrao da se niko ne bi mogao pobrinuti bolje za njih, niti dati pobožnim djelom zadovoljstva Presvijetlom duždu od kapetana Bernarda Borisija, brata „*de Messer Marc’Antonio, che serue la Serenità Vostra (...)* nel carico di *Dragomano Grande in*

⁸ Istorijски arhiv Kotor, Sudsko-notarski spisi VI, R. br. 2.625, str. 905 (25. februar 1440); R. br. 2.626, str. 906.

⁹ *Pisma i poruke istarskih rektora*, Svezak I. Od 1607. do 1616. Sastavio i obradio Miroslav Bertoša, *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, Volumen 52, JAZU Zagreb 1979, 52-53.

¹⁰ Up. ., (...) *alcune famiglie morlacche formanti in complesso 47 persone*. “Carlo De Franceschi, *L’Istria, note storiche*, Parenzo, Tip. Gaetano Coana, 1879, 363.

Constantinopoli.¹¹ Bondumier dalje ističe: „Ne želim izostaviti da Vam kažem, s obzirom da se našao ovdje na iskrcaju ovih ljudi, budući i on rođen u Baru, prepoznao se sa nekima od ovih staraca, koji su bili njegovi radnici, dok se taj grad nalazio pod vlašću ove Prejasne Republike: te sam vidio da ovaj narod pokazuje izuzetnu utjehu računajući na njega. Ja nikako nisam htio rasuđivati u vezi sa tim o kapetanu Bernardu dok prethodno ne primim vašu zapovijed (...).“¹²

***Cursus honorum* Marc'Antonia Borisija**

Marc'Antonio Borisi je od 1585. g. obučavan za mletačkog dragomana u Carigradu, zahvaljujući svojem ujaku, Cristoforu Bruttiju (dragomanu za turski jezik na Porti od oko 1582. i pouzdaniku velikog vezira Sinana-paše), rođenom Ulcinjaninu.¹³ Obuka za dragomana pretpostavljala je ne samo savladavanje orijentalnih jezika, već i upoznavanje rada bailata, usvajanje znanja iz politike, diplomatije, prava i običaja islama, te sticanje iskustava i uvida u odnose moći na Porti. Njegova je molba (vjerojatno od februara 1587) da zvanično postane jedan od mletačkih „*giovani della lingua*“ uvažena od Senata 1588. g.¹⁴ Već se 1590. g. ističe njegov rad za bailat.¹⁵ Sep-

¹¹ *Pisma i poruke istarskih rektora*, Sv. I, 96.

¹² *Isto*.

¹³ Savo Marković, „Ulcinjanski patriciji Brutti i europska diplomatska povijest ranog Novog vijeka I“, *Hrvatski glasnik*, god. VII, br. 53/54, 2009, 34-37.

¹⁴ Eric R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections in early Modern Istanbul“, „Contacts on the Move – Toward a Redefinition of Christian-Islamic Interactions in the Early Modern Mediterranean and Beyond“, *Studi e Materiali di Storia delle Religioni* (dalje: *SMSR*) 84/2, Sapienza - Università in Roma, 2018, 500. Datumi koji se navode u vezi sa molbom su 23. i 24. februar 1587.

¹⁵ Preveo je obraćanje sandžaku i kadiji Skadra jula 1590. („*mi e statto fato intender che li soprad.to cadi et voivoda di Monte Negro habbino pigliato dalli sud.to sudditi di Monte Negro che vano et vengono da Ven. a con il mio nobil command.to*”); obraćanja kadiji Lješa i dr. oko 11. jula 1590. u vezi sa brodom Marka Bronze iz Perasta (*Marco Branza*); beglerbegu, kadiji i defterdaru Alepa 15. jula 1590. (pominju se mjesta u Crnoj Gori); kadiji Smirne iz avgusta 1590; beglerbegu i kadiji Alepa, kadiji Tripolija i dr. iz avgusta 1590; sandžaku *Karlielije* (Etolije-Akarnanije) i kadijama Santa Maure (Lefkade) i Preveze oktobra 1590; oko 28. oktobra preveo je pismo, potvrđeno od desetorice svjedoka, u kojem se izlaže da se čauš Porte Seid Abdi predstavio Abdulhi Mehmetovom sinu, sudiji Galate i *ostrva* Marmare, uz intervenciju *Marca Antonia* Borisija, uposlenika mletačkog baila, izjavljujući da je siguran da Venecija čini ono što treba da bi održala sigurnim svoje vode od korsara, da se njoj ne smije pripisati pljačkanje senjskih uskoka pretrpljeno od davaoca izjave kod Gabele Neretve i da *Signoria* za to nema nikakvu obavezu plaćanja nadoknade; stoga se odriče svakog zahtjeva za naknadu. U prijevodu pisma duždu od 4. septembra 1590, kao i u dokumenta iz 1604/05. potpisan je kao (*Marc Ant.o, Marc'Antonio*) *Borissi*, kako se nalazi i u drugim dokumentima. Borisi, Marc'antonio | The Dragoman Renaissance Research (dalje: M'A. Borisi), <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019); „I li-

tembra 1591. još je bio „*giovane di lingua*“.¹⁶ U izvještaju mletačkom Senatu iz 1592, bailo Lorenzo Bernardo, govoreći sa mnogo hvale i simpatija o sposobnostima i uopšte osobnosti *messer Marc' Antonia* Borisija, kako je već navedeno, ističe: „može se reći da su mu oba jezika urođeni, i slovenski i italijanski“.¹⁷ L. Bernardo je 9. maja 1592. izvijestio i da Borisi vrlo dobro govori turski, grčki je takođe učinio sebi poznatim, a da sve ove jezike dobro čita i piše.¹⁸ Pored rane lingvističke zrelosti, istaknuto je da posjeduje „mudrost i iskustvo u pregovorima (Mlečana) na Porti kao da je četrdesetogodišnjak, a to je zbog toga što je strpljiv u svojim dužnostima, u kojima uživa.“¹⁹ Zapravo, da se ophodi na prelijep način, sa skromnošću i velikom umježnošću.²⁰

Iste je 1592. njegova obuka za tumača bila u završnoj fazi, budući da je dužd naložio bailu Matteu Zaneu (1591/94) da mu dodijeli stipendiju od 12 srebrnih dukata mjesečno „*per acquistare l'intera cognizione di lingua (et scrittura turca)*“, uz 50 dukata godišnje koje je primao u prethodnih pet godina, te pokrivanje drugih troškova za njega i njegovog slugu.²¹ Tada je istaknuto da on dolazi iz loze „najodanijih slugu“ Venecije.²² S obzirom na to da je od 1585. do 1587. g. bio bez prinadležnosti, ovime je njegova pozicija bila ne samo finansijski ojačana, već se smatra da je upravo 25. jula 1592. izabran za samostalnog mletačkog dragomana.²³

Značaj Marc' Antonia Borisija za mletačku ambasadu očituje se u brojnim obavještenjima baila iz Carigrada. Marco Venier (1593/97) i *Matheo*

bri XXIV, XXV, XXVI, XXVII e XXVIII dei commemoriali“, *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia, regesti*, Tomo VII. Venezia: Monumenti storici pubblicati dalla R. Deputazione Veneta di storia patria, Vol. XII. Serie prima, Documenti, Vol. XIII, 1907. (XXV, 46), 56.

¹⁶ Cristian Luca, *Dacoromano-Italica, Studi e ricerche sui rapporti italo-romeni nei secoli XVI-XVIII*, Cluj-Napoca: Accademia Romena/Centro di Studi Transilvani, 2008, 234.

¹⁷ Lorenzo Bernardo je bio mletački diplomatski predstavnik u Carigradu 1585/87. i 1591/92. g. *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, E. Albèri. Serie III.^a – Volume II.º Firenze, 1844, 416.

¹⁸ „*Parla benissimo turco; la lingua schiava e l'italiana si puo dire che siano tutte due sue naturali: la greca anco l' ha fatta sua familiare, e tutte queste lingue le legge e scrive bene*“. M^aA. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019).

¹⁹ E. R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*, 500-501.

²⁰ „*ha bellissima maniera, modestia e destrezza grande nel trattare*“; M^aA. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019).

²¹ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 114, 130-131.

²² „(...) discendendo massime esso Borisi da persone fidatissime et benemerite dello Stato nostro (...)“; *Isto*, 130-131; E. R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*: „ASVe, Senato dispacchi Costantinopoli, b. 36, 29 Nov 1592, c. 235v.“, 500.

²³ E. R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*, 500 („ASVe, Senato Mar, r. 53, cc. 59r-v, 25 July 1592.“).

Zane, ambasadori, pisali su iz Vinograda Pere 13. februara 1594. sljedeće: „(...) U moje vrijeme, Zanea, engleski ambasador je pokrenuo postupak protiv izvjesnog Charlesa Elmana, koji je podređen nadležnosti mojeg suda. Kako nisam mogao da primoram ambasadora da prihvati nalaze mojeg suda, predložio sam arbitražu. Ovaj prijedlog je prihvaćen, ali su nove svađe prekršile dogovor i sada je, uz pomoć *Ibrahim*-paše, sultanovog zeta,²⁴ engleski ambasador pozvao Elmana pred turski sud. *Ibrahim*-paša je poslao kavaza meni, Venieru, da objasnim ovo; a ja sam Borisija poslao paši da potvrdi nadležnost ovog suda. Paša je bio lako uvjeren; ali vidjevši da je engleski ambasador stranka, rado bih to pitanje uputio na arbitražu.“²⁵

Bailo u Carigradu M. Venier pisao je duždu i Senatu 22. aprila 1594. o putovanju Marc'Antonia iz Carigrada u Veneciju: „Nakon mojih zadnjih depeša na temu mojeg sekretara, Carazze, koadjutora; ispalo je da je potonji paralizovan u lijevoj ruci i u opasnosti mu je lijeva noga zbog spuštanja humora (tjelesne tečnosti) s glave na slabiji dio tijela. Pored toga, on pati od spore, flegmatične groznice za koju je sigurno da će trajati, kakva je i priroda flegme. Prema tome, u takvom je stanju da mi nema nikakve koristi, i živi u neprestanoj stravi da će ovdje umrijeti. Zrak ovog mjesta je vrlo nepovoljan za njegove teškoće, što svjedoči i potvrda ljekara Valentina.

Moj sekretar ima stalno temperaturu koja ga iscrpljuje, a njegovo raspoloženje vidi se sada da ima stvarni uzrok, a ne da je puki kapric. Zbog toga sam ostao sam s Albertijem, koji jedva uspijeva da šifrira brojne depeše i registruje ih u kancelariji. Sve ostalo pada na mene, jer, kako bih mogao dopustiti da Borisi ode u Veneciju, sav posao Ambasade sada prolazi kroz moje ruke s rezultatom da sam bio budan dvije cijele noći. Ne kažem ništa na činjenicu da Alberti, koji je premješten u kancelariju da popuni mjesto koadjutora, na kojem se dobro snalazi, počinje zaboravljati svoj turski jezik, koji je naučio uz toliko troška vremena, svojeg rada i novca Vaše Vetrine, pa će

²⁴ Ibrahim-paša, osmanski veliki vezir i vojskovođa, smatra se da je bio Hrvat iz Hrvatske (Slavonije) ili Bosne. Odveden dankom u krvi, brzo se uspeo do visokih funkcija (čemu je pomogao i njegov zemljak Mehmed-paša Sokolović); janičarski aga postaje 1579, a beglerbeg Rumelije 1581. g. Oženivši sultanovu kći Ajšu 1581. g. nosio je i naslov damata, zeta osmanskog sultana. Dolaskom na vlast Mehmeda III dolazi na visok položaj u prijestonici; u tri navrata je bio veliki vezir: od 4. aprila do 27. oktobra 1596, od 5. decembra 1596. do 3. novembra 1597, i od 6. januara 1599. do 10. jula 1601. Naziv „osvajача Egera“ stekao je 1596. g., u pohodu protiv Habsburške monarhije. Umro je u Beogradu 1601, a pokopan je u džamiji Šehzadi u Carigradu, pored velikog vezira Rustem-paše Hrvata. https://en.wikipedia.org/wiki/Damat_Ibrahim_Pasha (17. 12. 2019).

²⁵ „Venice: February 1594”, u *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603*, ed. Horatio F Brown (London: Her Majesty's Stationery Office, 1897 – dalje: London, 1897), 120-121. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol9/pp120-121> (no. 252).

javna služba vjerovatno patiti u prilikama poput sadašnje, kad nas Borisi napušta. Poslao sam ga u Veneciju krajnje nevoljno, jer je ovdje vrlo vrijedan s obzirom da može temeljito govoriti i pisati turski. U skladu s tim, ponizno molim Vašu Vedrinu da mi nakon povratka Borisija pošalje nekoga ko bi mi mogao pomoći u kancelariji. Ja sam bez sekretara i bez koadjutora; rad je iznad moje snage, čak i da sam mnogo sposobniji nego što jesam. Stoga molim Vašu Vedrinu, ne ostavljajte me dugo u ovom ugnjetavanju.“ Istoga dana bailo piše: „Poslao sam, po želji Vaše Vedrine, Marc' Antonia Borisija da prati kavaza Džafera u Veneciju.“ *Dalle Vigne di Pera*, 22. aprila 1594.²⁶

Bailo Venier i u pismu od 21. januara 1595. ističe ulogu Borisija za bailat: „(...) Ovo je treća depeša ove pošte, ali je treba prvu pročitati jer vijesti koje sadrži ne trpe odlaganje. Iskoristio sam sva svoja sredstva kako bih saznao je li sultan zaista mrtav; i, između ostalih koraka, poslao sam Borisija Memi-paši, koji ga je uvjerio da je sultan umro u ponedjeljak u noći između 16. i 17. ovog mjeseca,²⁷ u vrijeme prvog poziva“ („*al cantar del primo Turco*“).²⁸ Borisi je preveo pismo sina i nasljednika ovog sultana, Mehmeda III, duždu Pasqualeu Cicogni.²⁹

Borisi je 1595. g. primao platu od 250 dukata godišnje, što ga je činilo drugim najplaćenijim čovjekom bailata, odmah iza Velikog dragomana.³⁰ Negdje u to vrijeme bailo Leonardo Donato ga opisuje kao „*persona confidente*“, dok četiri godine kasnije bailo Vincenzo Gradenigo navodi: „*Ogni giorno s'avvanza in merito*“,³¹ da bi mu 9. januara 1600. mletačko Vijeće desetorice i Državni inkvizitori potvrdili povjerenje, odbacujući glasilne koje su ga optuživale za nedostatak vjernosti prema Serenissimi.³² Borisi

²⁶ „Venice: April 1594“, u *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603*, ed. Horatio F Brown (London, 1897), 123-126. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol9/pp123-126> (nos. 270, 271).

²⁷ Osmanski sultan od 1574, Murat III (4. jul 1546 – 15. januar 1595); pjesnik i političar, saradivao je s engleskim dvorom.

²⁸ „Venice: January 1595“, u *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603*, ed. Horatio F Brown (London, 1897), 149-153. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol9/pp149-153>.

²⁹ „*Giugno 1595*“; „*Marc' Antonio Borissi*“; M' A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utsc.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

³⁰ E. R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*, 500.

³¹ *Revue Des Études Sud-est Européennes*, Tome 10, Institutul de Studii Sud-Est Europene (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România), Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972., https://books.google.com/books/about/Revue_Des_%C3%89tudes_Sud_est_Europ%C3%A9ennes.html?id=241mAAAAMAAJ (9. 7. 2018.), 242.

³² C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 114-115, 133 („fedelissimo Dragoman nostro Marc' Antonio Borisi, il quale conforme alli meriti, et all'integrità delli suoi antenati, si è fatto sempre conoscere buon suddito“), 234.

nije ni smatrao da je dužd povjerovao takvim imputacijama; ipak je bio zahvalan Vijeću desetorice, i, kako bailo ističe, bio je spreman – „radije izložiti svoj život hiljadi mučeništava i smrti, nego što bi umrljao iskrenost i odanost najpoštovanije naklonosti prema njemu, vrlo posvećen tome da nastavi u svojoj stalnoj i nevinoj službi; kojom sam se, premda svjedočenje nije potrebno, upravo ja svim time za sve vrijeme mog bailata okoristio u svakom poslu djelovanjem ovog podanika, našavši ga podjednako sposobnim koliko vjernim.“³³

Prema podatku od 10. januara 1600, pored italijanskog („la *lingua franca* du Levant“), „*il Borisi parla et scrive in molte lingue, come nella valacca, albanese, greca, schiava, persiana, studia ordinariamente l'araba, che quasi possiede, et parla la turca cosi elegantemente che viene con gran gusto ascoltato dal Bassà e da tutti li Grandi della Porta, da quali è cosi ben veduto, che con gran vantaggio tratta li negotii della Serenità Vostra.*“³⁴

Dragomanno Borisi se pominje 26. septembra 1600. u pismu baila Nanija i Cappella Senatu. U istoriografiji je u rezimeu Nanijevog izvještaja za Borisijeve karakteristike navedeno da su „izvrsne, i savjetuje da se učini velikim dragomanom, jer odlično piše i govori različite jezike“.³⁵

Agostino Nani, bailo u Carigradu (izabran 3. aprila 1600, do 1603), iz Vinograda Pere je 21. januara 1601. pisao duždu i Senatu: „(...) Upravo kad sam završavao ovaj dopis, ušao je Borisi; zadužio sam ga da otkrije je li engleski ambasador zaista predao svoj memorijal sultanu kad je bio na kiosku. Borisi mi kaže da kad je sultan ugledao ambasadora, pitao je što želi; i kad je ambasador napravio znakove da želi da preda svoju molbu, sultan je naredio da se spusti vrpca s prozora kioska, a ambasador je molbu vezao za nju. Čini se da je, osim ako nije sramota zbog ove nedolične metode podnošenja molbi spriječila ambasadora da me o tom događaju obavijesti, to sigurno bila razlika na koju sam već ukazao.“³⁶

³³ (Dispaccio baila Agostina Nanija, Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di Ambasciatori, Costantinopoli, omotnica 7 14). M' A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

³⁴ Andrei Pippidi, „Quelques drogman de Constantinople au XVIIe siècle“, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București: Editura Academiei – Paris: Éditions du C.N.R.S., 1980., 147-148, 157.; Ella-Natalie Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects and cultural mediation in the early modern Mediterranean*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Anthropology and History) in The University of Michigan, 2006, Copyright 2007 by ProQuest Information and Learning Company, 255, 460.

³⁵ *Le Relazioni degli stati europei lette al Senato daggli ambasciatori veneti, nel secolo Decimosettimo*, raccolte ed annotate da Nicolò Barozzi e Guglielmo Berchet. *Turchia*, Volume unico - Parte I. Venezia, Prem. Stabil. Tip. di P. Naratovich Edit. 1871., 25-27, 44.

³⁶ „Venice: January 1601“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603*, ed. Horatio F Brown (London, 1897), 438-

Mletački bailo je pismom od 26. januara 1601. uvjeravao predstavnike Vijeća desetorice i magistrature u njegovu vjernost, iskazujući poštovanje prema aktivnostima koje je obavljao u mletačkoj ambasadi u Carigradu.³⁷ Nani zaključuje da u datim uslovima Borisi prednjači „nad bilo kojim drugim dragomanom: da ga Bog sačuva, jer u nedostatku njega, sigurno se vrlo dugo ne bi pronašao neko drugi sposoban da ga zamijeni, pa se s pravom čini dostojnim milostite Prevedre Vlasti.”

Senat je u pismu bailu potvrdio veliko zadovoljstvo načinom obavljanja posla i lojalnošću Borisija. To mu je olakšavalo i mogućnosti poslovanja. Kao povlastica mu je oko 13. avgusta 1601. izdat berat za bescarinski uvoz 10 t somota i 10 t satena.³⁸ Borisi se pominje 17. jula 1604. u vezi sa carin-

444. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol9/pp438-444>.

³⁷ „Se prima delli 16 del p'nte havessi ricevuto il replicato delle lettere de 9. Genn.o dell'a-no passato [1600.?] dell'ecc.so Cons.o de X, scrittemi in giustificatione di mr Marc' Antonio Borissi Dragomano, haverei prontam.te essesguito quanto con esse vien comandato; ma perche il dispaccio di quel tempo si perse p[er] la fregatta, che naufragò, non essendone doppo andato di male alcun' altro; non ho potuto innanzi che hora dal duplicato espedito mi solam.te nelli p.mi giorni del precedente mese sapere l'ordine predetto: Et per discarico del mio reverente debito, che è sempre di ubidire, non ho stimato inconveniente rappresentare à VV SS Ill.me la cagione di questa dilatione Per essecutione poi della sudetta commissione, notificai al Borissi l'ottima opinione, che quell'Ecc.so Cons.o tiene della sufficienza, et fedelta di lui, assicurandolo, che quei ss.ori Ecc.mi non davano orecchie à simil relationi circa la persona sua, et con altre amorevoli, et affettuose parole lo resi certo della sodisfattione, che ricevono dal suo servitio, con quel di più che mi viene commesso, avvertendolo per lo avvenire à non tener alcun proposito delle imputationi dategli, ne meno quanto io lo havevo avisato per nome di quell' Ecc.mo Cons.o. Et se bene non ha mai creduto, ch le attioni sue dal suo Prencipe siano tenute per poco fedeli, non dimeno ha egli dimostrato del detto off.o incredibile cotento, apprezzando molto più questa Publica attestatione della sua leatissima servitù, che ogni gran dono, che potesse aspettare da quella ser.ma Rep.ca; Et mi ha con affettuosa istanza ricercato, che per nome di lui rendi humiliss.e gratie à quell' Ecc.so Cons.o, et che più tosto, esponerà la sua vita à mille cruciati, e morti, che punto machiare la sincerità, et devotione della osservantiss.a volontà di lui, deditissima à continovare nella sua perpetua, et candidiss.a servitù; della quale sebene il testimonio non è necessario, con tutto ciò havendomi io in tutto il tempo del mio Bailaggio valso solo in ogni negotio dell'opera di questo sogetto, l'ho trovato altrettanto sufficiente, quanto leale; Et hoggidi à questa porta, non che in questa casa di Sua Ser.tà, avanza egli nelle sudette conditioni qualsi voglia altro Dragomano: Et piaccia à Dio di preservarlo perche mancando lui non si troverebbe certam.te altro sogetto di gran lunga atto à sustituirgli, onde meritam.te si fa degno della gratia di quel ser.mo Dominio. Et raccomandandomi colla solita mia riverenza nella loro buona gratia fò fine. Dalle vigne di Pera à 26 Gennaio 1601 Di VV SS Ill.me, et Ecc.me S.tor aff.mo Agostino Nani K.r bailo. (Dispaccio baila Agostina Nanija, Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di Ambasciatori, Costantinopoli, omonica 7 14). M^aA. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

³⁸ Berat je potvrđen iza 18. jula 1612, kada je Borisijev zahtjev za sličnim uvozom uslovljen predočenjem prethodne dozvole (Ecnebi defterleri 13, f. 47). Otrprike u junu 1608. Borisi podnosi žalbu Porti zbog nezakonitih nameta na grožđe i vino, koja je usvojena (Ecnebi

skim stopama koje plaćaju dubrovački trgovci.³⁹ Dubrovački poklisari kod Divana i paše, rasuđujući vjerovatno prema državnoj pripadnosti pokrajine, na njega 30. aprila 1605. referiraju kao na „*Albanese*“, a bailo Ottavio Bon navodi da je on osmanski podanik.⁴⁰ Sljedeće godine zabilježena je njegova trgovina na Levantu; 4. januara 1606. opunomoćuje kao svojeg prokuratora i povjerenika Girolama Pietra Albertija, sekretara Nicolò Sagreda, generalnog providura Kraljevstva Krita, da naplati od Nicolò Zucca 140 zlatnih cekina, koje mu je dugovao „*per l'amontar de cuori di buffalo trentacinque consignati ad esso Sig.r Zuco in questo loco*“.⁴¹

Način odvijanja poslova u Carigradu ogleda se i u obavještenjima baila Nanija od 12. jula 1601: „(...) Grk, Zuanne de Diorio, podanik Vaše Veldrine, zatvoren je zajedno sa svojim slugom, a da Borisi nije stigao s novim naredbama od velikog vezira, kadija bi svugdje slijedio isti smjer. No te su naredbe ohladile njegov žar i on je počeo da bilježi podatke o vinu. Iz ovoga bi se činilo da su Mlečani imali puno više od bilo koga drugog; drže četiri puta više nego Francuzi i Englezi zajedno. Shodno tome, poslao sam mojeg sekretara s Borisijem velikom veziru da ishoduje oslobođenje zarobljenika i da se kuće mletačkih podanika ne smiju dirati. Vezir je spremno odobrio puštanje, ali je odredio da se zatvorenici dovedu pred njim da provjeri činjenicu njihovog državljanstva, i uz vrlo oštro lice rekao im je da nisu bili mletački podanici da bi ih objesio. (...) Glavni Eunuh odgovorio je da to nije njegov posao i da moramo otići velikom veziru; iako je rekao Borisiju - istina vrlo hladno - da nas neće iznevjeriti. Možda ne želi da se miješa iz vjerskih razloga; vjerovatnije zato što se boji iritiranja milicije.“⁴²

Baili u Carigradu Francesco Contarini i Agostino Nani 2. decembra 1602. izvještavaju središnje vlasti u Veneciji da je dragoman Borisi „*con molta grazia*“ prevodio sultanu, koji ga je rado slušao; istakli su i sljedeće: „(...) Juče smo bili u audijenciji kod Velikog Gospodara, sa svim uobičajenim ceremonijama. Banket je bio izuzetno sjajan. Veliki vezir često nas je pozivao na jelo, a razgovor je bio najsrdačniji. Kada smo pristupili sultanu, zatekli smo ga veselog, kako puši i sa zadovoljstvom okreće pogled prema nama, kao hoće da pokaže da nas rado vidi. Kad je brod ‚Martinella‘ ušao u luku, ispalio je uobičajene salve, a kako je bio vrlo blizu obali, udar je razbio neke

defterleri 13, f. 28). Krajem maja ili početkom juna 1612. pokušava da naplati dug od 14.000 akči od spahije Sarayil Hasana (Ecnebi defterleri 13, f. 45). *Isto*.

³⁹ M' A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utsc.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

⁴⁰ (Senato, Dispacci Costantinopoli, kutija 61). *Isto*.

⁴¹ (Bailo a Costantinopoli, busta 275, fasc. 1, 147r-v), 25. januar 1607. *Isto*.

⁴² „Venice: July 1601”, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603*, ed. Horatio F Brown (London, 1897), 463-467. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol9/pp463-467> (no. 997).

prozore u kiosku. Azamogliani je izašao i napravio gužvu, tražeći zapovjednika broda. Poslao sam Borisija Bostangi-paši⁴³ da mu se izvini, a on je poveo Borisija da vidi štetu; osim razbijenog stakla, na bogate tepihe je opao gips. Bostangi je prihvatio izvinjenje i zatražio neke lovačke pse⁴⁴.

Marc'Antonia Borisija je dužd Marino Grimani 26. aprila 1603. promovisao, tako da je prvi od mletačkih građana nosio naslov *Dragomano grande* na Porti, radeći nadalje sa više baila.⁴⁵ Međutim, njegovi odnosi s otomanskim vlastima više puta su bivali problematični. Tako je jednom, budući prijatelj osobe koja je bila osuđena zbog kalumnije nekih muslimanskih vjerskih vođa, bio prinuđen da se brani od optužbi pred Divanom i otomanskim sudijama.⁴⁶

Mletački bailo Ottavio Bon (1604-1609), 20. januara 1605. obavještava dužda i Senat o zbivanjima kraj Divana kojima je prisustvovao i Borisi: „*Mustafâ*-paša, *poručnik velikog vezira*, čovjek od najvišeg autoriteta, koji je vladao Carstvom kako je htio, miljenik sultana koji je neprestano primao poklone, čak i na račun sultanovih vlastitih odora, čovjek za kojeg su svi mislili da ima dugoročni zajam moći kod njega jer je znao oraspoložiti sultana i sultanu dajući ovom hiljadu cekina nedjeljno da troši na svoje užitke, a ovoj divne haljine i ukrase; - ovaj *Mustafâ*, kažem - prošlog ponedjeljka, 10. ovog mjeseca, bio je kraj Divana u izvrsnom raspoloženju, šaleći se sa svima, a posebno s Borisijem, kad je sultan poslao da mu se kaže da želi da dođe kod njega sam. *Mustafâ* je ustao i, izjavivši da će se uskoro vratiti, pošao u privatne odaje. Kako je ušao, sreo je mutavca koji je dao znak da se pozove glavni egzekutor.“⁴⁷

Bailo 1612. g. navodi: „Vaša Vedrina na prvom mjestu od svojih dragomana drži g. Marc'Antonia Borisija. Vaše Izvrsnosti su odavno obaviještene o vjernosti, dobroti, vrijednosti ovog časnog podanika, a uz to Vas, iskusivši ih s velikom uslugom, mogu uvjeriti da se u njegovoj službi ne može

⁴³ *Bostangi* (*bostandî* ili *bostanji*, od turskog *bostanci*, doslovno bostandžija, vrtlar), bio je pripadnik jedne od sultanovih straža. *Bostangi* su uglavnom bili odgovorni za zaštitu sultanove palate. Njihov vođa se zvao *bostanji-bashi* (turski: bostancıbaşı) i imao je čin paše.

⁴⁴ „Venice: December 1602”, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603*, ed. Horatio F Brown (London, 1897), 510-513. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol9/pp510-513>.; *Le Relazioni degli stati europei lette al Senato dagli ambasciatori veneti, nel secolo Decimosettimo*, 47-50.

⁴⁵ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 115.

⁴⁶ *Isto*, 116.

⁴⁷ „Venice: January 1605”, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 10, 1603-1607*, ed. Horatio F Brown (London: Her Majesty's Stationery Office, 1900), 204-215. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol10/pp204-215>. Bailo Ottavio Bon, na vrhuncu karijere 1617. g., bio je uz baila Almorò Nanija. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 115.

poželjeti više, zadovoljavajući svim svojim stranama na način da kao što su drugi ambasadori silno zavidjeli takvom dobrom sluzi u kući Vaše Vedrine, tako bi nas Turci rado vidjeli lišene njegovih sposobnosti. Stoga zaslužuje ljubav Vaše Vedrine koja će, potvrdivši ga u izvrsnom raspoloženju da dobro služi, sigurno uvijek upotrijebiti, uz ozbiljnu prednost njegove službe, svaku njegovu uslugu.⁴⁸ Međutim, posao dragomana je bio prepun teškoća. Prema izvještaju baila S. Contarinija iz 1612. *Dragomanno* nije mogao da razumije što mu je u uvijenoj formi rekao („*così involuppatamente gli articolò alcune pochissime parole*“) novoizabrani paša Kaira, rođenjem Bosanac.⁴⁹ Jednom ga je bailo Contarini povukao da prevodi u krajnjoj pogibelji.⁵⁰ Borisijeve djelatnosti u bailatu nisu se odnosile samo na operativnu podršku diplomatskom saobraćanju, niti na prepoznavanje trgovačkih prilika koje su se u tom svijetu pojavljivale, već i na vrlo delikatne poduhvate i probleme. Negdje oko 27. marta 1612. Borisi je nastojao da odvede bailu mletačku porodicu (oca, majku i dvije kćeri), zarobljenu na turskoj teritoriji, a oslobođenu sultanovom naredbom, dok je 13. maja 1613. bio u sukobu s jednim dervišem zbog navodnog obraćenja 13-godišnjeg sestrinog sina povjerenog mu za obučavanje u islamu, čitanju i pisanju.⁵¹

⁴⁸ „Vostra Serenità nel primo luogo de' suoi dragomanni tiene Messer Marc'Antonio Borisi. Della fede, della bontà, del valore di questo onorato soggetto restano già da gran tempo informate l'Eccellenze Vostre, pure, avendolo io sperimentato con gran servizio loro, posso assicurarle che nell'offizio suo non può desiderarsi d'avvantaggio, soddisfacendo a tutte le parti sue in modo che siccome dagli altri ambasciatori viene grandemente invidiato un così buon servitore nella casa di Vostra Serenità, così i Turchi per l'accortezza del suo termine volentieri ce ne vedrebbero privi. Merita pertanto l'amore di Vostra Serenità che, nel confermarlo nella sua ottima disposizione di ben servire, impiegherà certo sempre con grave vantaggio del servizio suo ogni favore nella persona di lui.” *Le Relazioni degli stati europei lette al Senato dagli ambasciatori veneti, nel secolo Decimosettimo*, 250. Tada je navedeno da je *Simon Niholih* služio vrlo loše kao dragoman, više uhom nego jezikom, da je rado slušao samo ono što je odgovaralo njegovim, malo mudrim mislima. Pri tome, bio je u stalnom neprijateljstvu s Borisijem, tako da su istu stvar prikazivali na dva načina („Tuttociò, oltre la disamicizia che passava continua in fra lui ed il Borisi, i quali spesso mi rappresentavano per loro contrari affetti una stessa cosa a due modi.“). Za Barnabu Bruttija je naveo da je pametan, željan da služi i da ima sve karakteristike dobrog dragomana. „Io l'ho unito al Borisi, acciò s'avanzi tanto più facilmente nel termine.“; „Fra tutti questi dragomanni, mi sono accorto passar poco buona intelligenza, specialmente come accennai più innanzi tra Simon Niholih ed il Borisi; (...).” *Isto*, 251, 252.

⁴⁹ *Isto*, 147. Borisi se pominje kao prevodilac prilikom inauguracije baila Veniera, u Contarinijevom i Venierovom izvještaju od 26. marta 1612. *Isto*, 258.

⁵⁰ „(...) m'alzassi dallo scagno, e prendessi il Borisi per lo petto una volta, tirandolo vigorosamente innanzi, acciocchè continuasse di parlare, quel di appunto che con inganno mi volle il Bassà alla presenza del Cadileschiere, che per tante cause, sdegni, confusioni e forzi, mi pareva veramente il giorno del giudizio (...).” *Isto*, 254.

⁵¹ (Ecnebi defterleri 13, f. 44: oko 27. 3. 1612.; Ecnebi defterleri 13, f. 51: 13. 5. 1613.). M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

Međutim, i pored takvih sukobljavanja, prestiž Borisija je rastao, čemu je uveliko doprinio i diplomatski uspon njegovog brata Bernarda. Zapovijed sultana kadiji Galipolja i kaštelanima Kaštela od februara 1613, na osnovu obavještenja mletačkog baila, francuskog i holandskog ambasadora, ističe da je tamošnji novi konzul Bernardo (Borisi), brat velikog dragomana mletačkog bailata Marc'Antonia, rezidenta na Porti, koji i donosi sultanovu naredbu, prema kojoj se ništa neće mijenjati u obavljanju te dužnosti.⁵²

Mletačke ambasadore u Carigradu (baile) su redovno u diplomatskom kapacitetu odmjjenjivali sekretari; Gabriel Cavazza (nećak Gabriella Cavazze koji je 1579. g. zamijenio Barbariga) poslat je 1613. godine s Marc'Antonijem⁵³ u Jedrene, gdje se sultan bio povukao radi lova,

⁵² F. 89v, „*Com.to del Gran Sig.re Al Cadi di Galipoli, et alli Castelani delli Casteli*. - Al gionger dell' Ecc:so Segno Imp[eria]le saprete qualm.te il Bailo di Ven[eti]a, et li Amb[asciato]ri di Franza, et Fiandra per scrittura bolata mandata alla mia felice Porta mi han[n]o fatto intendere, come essendo morto frà Zuane, che **essercitava il Carico di Console per parte loro**. Han[n]o essi **eletto, et asseg.to p[er] Console Bernardo apportator di questo mio Imp.l ord.e, che è fr[at]ello di [Marc' Ant[oni]o Drag.no Grande del Bailo di Ven.a residente all' Ecc:sa mia Porta**; onde havendomi loro ricercato mio nobil ord.e, **accìò, che sia posto nel s[er]vizio** sud[ett]o conforme l'ord.rio; [prekriženo: Perciò] è mio ord.e, che in conformità dell'antico solito, et Ecc.si Capo.li debba esser lasciato ad' essercitar [prekriženo: dal] **detto Bernardo il s[er]vizio sud[ett]o del Consolato**, che essi **Amb.ri hanno co[n]sento loro eletto**. Pero Comando, che al Gionger di questo mio Imp.l Com.to con **fr. Ant.o Comesso di detto Bernardo** dobbiate lassar, che lui esserciti conforme l'uso antico, et Ecc.si Cap.li il carico del Consolato nel modo, che faceva il sud[ett]o o Console morto, non lassando, che d'alcun' altro gli sia dato molestia, ne travaglio contra l'ord.ria consuetudine, Imp.l ordeni, et Ecc.si Cap.li, che tengono in mano. Così saprete, et dopò visto questo mio Imp.l Com.to lo restituirete nelle sue mani p[re]stando fede all' honorato, et Imp.l sego. - Scritto in Cos[tantinop]oli alla mettà della luna di Zilchaze l'an[n]o 1022 cioè circa li primi Febraro 1613. - Trad.o da Christoforo Bruti.“ (Bailo a Costantinopoli, Busta 251, Fascicolo 334); *Isto*. Potcrtao S. M. Da se godine konzularne službe ne poklapaju, ili nisu poznate u potpunosti, svjedoči navod prema kojem je nakon Gratianievog vremena Bernardo iz Moldavije prebjegao u Poljsku, a zatim otišao u Veneciju (1620), gdje je primio zaduženje mletačkog konzula u Galipolju, u kojem će ostati do smrti 1625. g. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 117.

⁵³ Indikativne su Borisijeve opservacije. „Gabriele Bethlen, dobivši podršku kajmakana za sticanje transilvanske pokrajine, pojavio se početkom marta 1613. u Jedrenu, gdje se izmjestio dvor sultana Ahmeda I (1603/17) kako bi uživao u lovu – da provjeri poziciju Porte prema njemu.“ „A ogni modo il gran visir, in attesa del ritorno degli ambasciatori che aveva mandato in Ungheria, in Polonia e in Transilvania e del çavuş e del dragomanno che aveva inviato alla corte imperiale, si teneva pronto per ogni evenienza al campo di Adrianopoli eseguendo manovre militari che addirittura coinvolgevano tutti i pascià e i 'Grandi' della Porta, „cosa non più usata, se non a tempo di vecchi Imperatori” – navodi „Marc'Antonio Borisi al cavaliere Simone Contarini, Adrianopoli, 11 marzo 1613, in Mircse”, Gizella Nemeth, Adriano Papo, „L'ascesa di Gabriele Bethlen al principato di Transilvania e i suoi primi anni di regno sulla base dei rapporti diplomatici degli ambasciatori veneti presso la Porta. 1613–1619.”, https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2017/G%20Nemeth_A%20Papo.pdf (21. 12. 2019.), 75.

da pregovara o spornom graničnom pitanju⁵⁴ i da ishoduje nekoliko naredbi s obzirom na poteškoće s otomanskim pokrajinskim zvaničnicima.⁵⁵

Mletački dragomani, pak, zbog poznavanja jezika, nisu bili zamjenjivani redovno kao baili, te su razvijali prisnije odnose s otomanskim zvaničnicima. Veliki dragoman Marc'Antonio Borisi bio je početkom XVI vijeka poznat na Porti po svojem kraljevskom odijevanju i držanju; na inauguralnom prijemu Almorò Nanija,⁵⁶ *Kaiceman* se zaigrano našalio s Borisijem, „koji je zbog odjeće, koja je bila vrlo pompezna, i zbog načina na koji se ponašao, izgledao kao knez Bogdanije (Vlaške).“ Stoga je paša odgovorio, „s osmijehom na licu“, predloživši da bi onda bilo dobro, ako bi mu to odgovaralo, budući da tako izgleda, imenovati Borisija na taj položaj; a zatim je to plo nastavio da hvali mletačkog dragomana.⁵⁷

Zapaženo je da Marc'Antoniova diplomatska korespondencija odražava poštovanje normi utemeljenih mletačko-otomanskom diplomatskom praksom, a pridržavanje idiomatskih formulacija u prevodilaštvu duboko razumijevanje otomanskih državno-pravnih pojmova. Ipak, njegovi rukopisi sadrže pravopisne neujednačenosti, s manje uobičajenim varijacijama. Duždevom naredbom od 13. (*alio loco*: 11) juna 1615, za usluge učinjene Republici Sv. Marka dodijeljeno mu je doživotno 12 cekina mjesečne penzije, s mogućnošću da je ostavi u nasljeđe budućem sinu ili kćerkama koje ima.⁵⁸

Borisi je oko 2. aprila 1616. preveo sultanovu naredbu beglerbegu Bosne Skender-paši.⁵⁹ U to vrijeme već je uživao izuzetan ugled i među osmanjskim kolegama, što je vidljivo u narednom dokumentu. „Dragoman Giulia-

⁵⁴ *Borissi* je preveo sultanovu zapovijed beglerbegu Bosne (u vezi sa akcijama uskoka i dr.). Sultanova pisma bosanskom paši iz Jedrena prevodi oko 8. marta 1613. M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

⁵⁵ Eric R Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006, 33-34.

⁵⁶ Izabran je 19. marta 1614, s komisijom od 2. oktobra: 1614/20. Maria Pia Pedani, „Elenco degli inviati diplomatici veneziani presso i sovrani ottomani“, *Electronic Journal of Oriental Studies* V, No. 4 (2002), 37-38, 40.

⁵⁷ James Peter Helfers, *Multicultural Europe and cultural exchange in the Middle Ages and Renaissance*, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, Conference, Brepols, 2005, 37. [https://books.google.se/books/content?id=25jWAAAAIAAJ&hl=sv&pg=PA37&img=1&pgis=1&dq=Marc%27+Antonio+Borisi&sig=ACfU3U2RbGJbZrsZ3oxmUjqx8OlQ3W752Q&edge=0\(11. 7. 2018.\)](https://books.google.se/books/content?id=25jWAAAAIAAJ&hl=sv&pg=PA37&img=1&pgis=1&dq=Marc%27+Antonio+Borisi&sig=ACfU3U2RbGJbZrsZ3oxmUjqx8OlQ3W752Q&edge=0(11. 7. 2018.)); E. R Dursteler, *Venetians in Constantinople*, 175-176.

⁵⁸ Međutim, ova naredba, shodno žalbi Marc'Antoniovih kćeri od 7. decembra 1649, nikad nije realizovana. Franceschetta, Cecilia, Smaragda i Sultana, „rimaste orfane in età pupulare, forestiere e prive d'ogni humana assistenza et aiuto“, ističu da su je tek tada otkrile, sakrivenu za 29 (!) godina po njegovoj smrti; „il sudetto nostro padre havendo in servitio pubblico sacrificata la vita, come si sa, (...) affinché possiamo godere li frutti del paterno sangue sparso in servitio pubblico (...).“ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 116, 144-145.; M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

⁵⁹ M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

no kojeg sam poslao s kraljevskim zapovijedima za namjesnika Bosne i sandžake te pokrajine se vratio, izvršivši u svim dijelovima naloge koje sam mu dao kad je krenuo odavde, tako da za mene od njegovog rada nisam mogao poželjeti (veću) korist. Od ploda te zapovijedi imam koliko je Vašoj Vedrini napisao Velutello, ne želeći reći da s Turcima čovjek mora biti spreman primiti korist, koju oni očekuju, jer su nedosljedni i umaraju se u činjenju dobra, a tako i u poslu ovakve prirode, jer se bore na mnogim stranama, što će biti još više u budućnosti, dolaskom ovdje drugih carskih ambasadora. Pomenuti me Giuliano izvještava, opazivši u dijelu ljudi na toj strani različite suprotstavljenosti – da je jedna od timariota, koji, čineći da njihove zemlje obrađuju oni koji žele doći u Službu Vaše Vedrine, postavljaju im hiljadu prepreka da ne krenu – a druga, budući da se više ne nalazi niko ili po više njih u saraju ili drugdje, pa su morali regrutovati ljude, odred po odred od 20 i 25 s jednim glavarom da bi ih onda poslali u Zadar, Omiš, ili Split, a odatle, upućeni po Dalmaciji, teško da se može učiniti što dobro; nadalje mi kaže, da bi bilo vrlo potrebno međusobno se dobro razumjeti s Gastaldima, ili Deganima, kako bi mi rekli, turskih sela, koja su na našim granicama, a koje uveliko slijede; pa iako traže tri talira za svakog soldata, ipak, kad bi pritisnuli u pregovorima, dogovorili bi se na znatno manje, jer se pomenuti Degani nude i da omasove ljudstvo i da ih vode tamo gdje bude trebalo; ali će se lakše bez ikakve sumnje, izvući iz Albanije, jer na tim obalama ima malo turskih upravitelja i s malo će ljubaznosti zatvoriti oči, čak i kad to ne žele; budući da su isti Albanci, može se reći, gospodari tih obala, dok se budu mogli ukrcati, neće ostati tamo. Takođe iz dana u dan čekam da se *Bernabà Bruti*⁶⁰ vrati iz Budima, nakon što sam nedavno primio pisma iz Beograda od 26. pretrodnog (mjeseca), u kojima piše, da je bilo potrebno da se nakratko zaustavi, jer je dobio groznicu; ali koje se ipak nada uskoro riješiti. Obavještava me da je prešao odavde do Beograda za 15 dana, i da, saznajući da se tamo nalaze carski ambasadori, nije htio da uđe u grad, već je ostao vani u njegovom predgrađu, gdje je, obaviješten da se Paša s vojskom uputio prema Lipovi da zauzme taj trg, riješio da ode tamo da ga pronade; ali jašući oprezno prema Szolnoku, preduzevši ovo putovanje dugo 12 dana, ipak je za nešto više od šest pronašao Pašu koji je napredovao s 25 hiljada vojnika, već izdajući naredbe onome u Temišvaru da se svim silama suprotstavi *Humonaiu*, da će ga pratiti, i kako je razumjela Vaša Vedrina, protjerati *Humonaia* iz Transilvani-

⁶⁰ Barnabà (-Bernardo) Brutti di Giacomo (1583/85/92-1660), mletački dragoman u Carigradu, svojim zaslugama je 19. avgusta 1619. stekao priznanje titule punopravnog mletačkog viteza (*cavaliere di S. Marco*). Za njega je 1602. zabilježeno da je „*giovane di anni dieci, già incamminato nel studio delle buone lettere latine, et che parla le lingue schiava et albanese naturale, et materne della sua Casa*“. U Carigradu je, kako je navedeno, obučavan za dragomana uz rođaka (brata od tetke) Marc' Antonia Borisija. Barnabà je promovisan u dragomana 1610. g. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 110, 134.

je i dočepati se tvrđave *Lippova*. Kad je stigao *Barnabà* kod Paše, otišao je u njegov paviljon, a Paša, obaviješten da je stigao Kapidžija s Porte, odmah ih je uveo, i iz ruke Kapidžije pružena mu je kraljevska naredba; i on je sam želio sve da pročita; tada je, prema onome na što je sumnjao, rekao da moraju poći s njima u Lipovu, i da će im tada odgovoriti; stoga su *Barnabà* i Kapidžija počeli da ga prate, a tamo se zaustavljajući malo, vratio u Budim: ali čini mi se, koliko sam obaviješten, da su glavni Ugri došli da se sastanu s njim, i zato što su se u ime svih pismeno obavezali da će, ako mu od *Humonaia* ili od nekog drugog bude učinjena šteta, svoje nadoknaditi, i da će se čak pobri- nuti da bude kažnjen (...). Na povratku u Budim, *Bernabi* se u putu priključio *Feschiegreggi*, Pašin major, koji je njegov prvi sekretar, a upitan ko je, od- govorio je da je sluga svojeg gospodara, a još više, reče *Teschierepi* po ime- nu *Hibraim-agà*: *ja te odlično poznajem, vidio sam te više puta u Carigradu; pročitao sam naredbu koju si donio i pretpostavljam da je to djelo g. baila Venecije*. *Barnabà* je odgovorio da nije znao sadržaj naredbe, ali da je došao zajedno s Kapidžijom, jer je morao prikupiti nešto novca u Budimu; *Teschie- reggi* je odgovorio: *ne krij se, jer sam prijatelj kuće baila Venecije, i od nje sam uvijek primao usluge, i iz poštovanja prema [Marc' Antoniu] Borrisiju velikom dragomanu, mojem vrlo starom prijatelju, učiniću sve u službi baila (et p[er] rispetto del Borrisi Dragomano grande, amico mio molto vecchio farò ogni cosa in serv.o del Bailo)*. Sada vidjevši *Barnabà* dobro raspolože- nje ovog glavnog podložnika otkrio se kao sluga ove kuće, i nakon različi- tih razmatranja *Teschiereggi* je rekao da je Paša ostao vrlo ometen naredbom koju je vidio, budući je vrlo djelotvoran, i iznenađen je da je u ovo vrijeme izdata takva naredba, da će ipak pisati kako kralj (sultan) traži caru od ko- jeg su učinjene snažne svađe jer kralj podnosi da njegovi podanici idu protiv nadvojvode, njegovog saveznika. Bruti je odgovorio *da s obzirom da Njego- vo Veličanstvo i svi velikaši na Porti znaju iskreno i stalno prijateljstvo Pre- vedre Republike, a kako ona brine svom marljivošću iščupati ne samo nit- kove uskoke, već i otkriti korijen i ukloniti njegova gnijezda, uzela je oružje protiv njih i onih koji im pogoduju; jer je šteta od uskoka zajedničko proklet- stvo i za Prevedru Republiku i za Velikog gospodina;(...)*.⁶¹

⁶¹ U nastavku pisma od 20. avgusta 1616: „*Teschieregi* je odgovorio da je to istina, ali da su car i nadvojvoda objavili da se ovo oružje diglo s drugom svrhom, štoviše, kazavši da je otkrio da su ti vladari veliki neprijatelji venecijanskog imena; nadalje, rekao je i da je kopija ove naredbe poslata ambasadorima u Beogradu, koji su poklonili jednu prelijepu kočiju Paši sa šest konja (...), nekoliko skupocjenih satova i hiljadu i petsto talira. Rečenog je *Teschiereggi* za dužio da napiše pisma caru za izvršenje naredbe, a jedno pismo Paši kao odgovor na ono što je učinio; kopije kojih su, prema onome što mi je nagovijestio isti *Barnaba Broti*, u njegovim rukama, ne želeći ih riskirati zbog toga, što mogu biti smatrani od „*Ser:to*”(?). A koliko sam obaviješten od njega, pismo caru je napisano u vrlo dobrom obliku, a bilo bi još bolje da ga je Paša htio djelimično izmijeniti; kad je *Teschiereggi*

Mletački carigradski bailo Nani je septembra 1616. obavještavao dužda i Senat o disonantnosti u tamošnjem diplomatskom korpusu:⁶² „(...) U svojoj sam posljednjoj (depeši) pisao o *carazovim* stvarima, za koje misle da budu plaćene jednako od podanika Francuske, Engleske, Flandrije i Vaše Vedrine. Ambasadori su se ujedinili radi odbrane, ali se francuski ambasador, iako je obećao da će se pridružiti ostalima, povukao, rekavši da o tom pitanju mora slobodno razgovarati s pašom i ne želi da to bude prejudicirano drugim stvarima. Osjetivši koliko bi to moglo biti štetno, iznio sam mu predstavke preko nećaka, koji se složio sa mnom. U skladu s tim, odlučili smo da zamolimo pašu da učini audijenciju u ime svih četvorice i da podnesemo zajedničku žalbu na inovaciju kao suprotnu dogovorenome, pokazujući kako ona može naštetiti приходима Njegovog Veličanstva. Zakazan je prijem za 10. tekućeg mjeseca, ali su se oni odmah pokajali i odložili je, a Borisi nije želio da se pojavimo zajedno. U skladu s tim, ja sam tog dana sam bio u audijenciji (...)“.

Privatni život mladog tumača u bailatu

U mladičkoj dobi Marc' Antonia, 1596. godine, dogodila se njegova ljubavna afera s Turkinjom koju je, s „*giovenil leggierezza*“, iz susjedstva uvodio u svoju sobu,⁶³ i naišla na neodobranje u Veneciji. Žena koja nije

poslužio [?] Barnabu, kako kažu, dobrotom [?] tinte, a zbog naklonosti koju gaji prema ovoj Kući, i zbog ljubavi koju nosi za Borisija (*et p[er]l' inclinat.e, che hà erso questa Casa, et p[er]l' amore che porta al Borrisi*), i čak zato što nije uzmanjkaao, u skladu s običajem zemlje da u odnosu na njega upotrijebi neku ljubaznost, ali neka bude kako se želi, piše mi pomenuti Barnaba da je posao dobro prošao, a biću detaljnije obaviješten po njegovom povratku ovdje.“ Nadalje se razmatra odnos visokih predstavnika osmanske vlasti na granicama prema Mletačkoj Republici – „(...) iz čega razumijem, da će s promjenom onog sandžakata stvari na tim granicama poprimiti drugi oblik, nakon što bude izabrana na taj položaj osoba vrlo poželjna od svih na tim stranama. Onaj Mustafa-beg Uzunović koji je bio ovdje da dobije sandžakat Like prethodnih dana pošao je a da ga nisam vidio, što me je nekako začudilo, a budući da sam htio prodrijeti u uzrok, zaključujem da je pobjegao u sumnji (za opasnost) po život, načuvši da je paša Budima (?) pisao ovdje da ga zadrže, vjerujem na zahtjev *Stanzer*a, u znak osвете za to što je učinio protiv nadvojvode; to će biti razlog da ga se još više okrene protiv nadvojvode i na proganjanje uskoka, koji su smrtni neprijatelji; otuda pišem ovo obavještenje najizvrsnijem G. generalu u Dalmaciji i presvijetloj gospodi rektorima Zadra, da bi se dobro razumjeli s njim, a da bi Vaša Vedrina u ovako povezanim stvarima mogla imati nemalu korist. Iz Vinograda Pere, 20. avgusta 1616.“ (Senato, Dispacci Costantinopoli, box 81 343r-345r), *M'A. Borisi*, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

⁶² „Venice: September 1616, 16-30“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 14, 1615-1617*, ed. Allen B Hinds (London: His Majesty's Stationery Office, 1908), 296-310. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol14/pp296-310>.

⁶³ E. R Dursteller, *Venetians in Constantinople*, 96.

imenovana bila je pripadnica domaćinstva starijeg Turčina, opisanog kao „čovjek bez milosti“, čiji je sin držao važan položaj vratara sultanove palače: živjela je u neposrednoj blizini građevinskog sklopa bailata u Vinogradima Pere, izvan gradskih zidina, u brežuljcima nad Galatom, preko puta Zlatnog roga; dvije susjedne nekretnine bile su zapravo razdvojene tek daščanim zasunom (kapkom).⁶⁴ Borisijeve odaje su se nalazile „u srcu“ mletačke ambasade, a mlada žena je u njih dolazila iskradajući se iz susjedstva, na poseban ulaz i zasebnim stepeništem.⁶⁵ Kako izvještaj od 19. maja 1596. navodi, noć bi provela „spavajući s njim“.⁶⁶ Bailo Marco Venier je lično opazio ženu koja je „kliznula“ u Borisijev stan: ostao je miran, ali je sljedećeg dana, kada je ona otišla, predočio Borisiju, opominjući ga riječima očinske brige, skandaloznost i grešnost čina; dragoman je u početku negirao optužbe,⁶⁷ ali je zatim, suočen s neposrednim dokazom, priznao aferu i obećao da će je okončati.⁶⁸ Da bi otklonio svako buduće iskušenje, Venier je naredio Borisiju da koristi glavni ulaz u ambasadu, a da se zasebno stepenište koje je vodilo u mladićevu sobu ukloni.⁶⁹ Iz pisma dužda Grimanija bailu Venieru od 6. jula 1596. uočljivo je da je situacija prouzrokovala zabrinutost u najvišim političkim krugovima Venecije; bila je to greška koja je, zbog položaja Borisija

⁶⁴ *Isti*, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*, 499, 501.

⁶⁵ *Isto*, 502.

⁶⁶ *Isto*.

⁶⁷ Pominje se i uvreda nanijeta bailu, koju iz raspoloživih izvora nije moguće nazrijeti. „Marcantonio Borisi imao je u svojoj aktivni zasluga godine cijenjenog posla kad je počinio ‚grešku dostojnu mnogo većeg ukora‘. Zaboravivši na poznati ‚način na koji čovjek mora živjeti u turskoj zemlji‘, zanemarujući diskreciju i razboritost, dugo je održavao skandaloznu vezu s lokalnom ženom. Bailovi prijekori, koji je shvatio da je ozbiljnost kuće u opasnosti, izazvali su nesmotrenu reakciju mladog tumača. Upotrijebio je teške riječi i pustio se da ‚se ponese da uvrijedi‘ ambasadora. Ubrzo obaviješten o ponižavajućem ponašanju Borisa, Senat je odgovorio bailu ovim izrazima: ‚...*affine ch'egli nel avvenire sappia contenersi nei debiti termini, Vi comettemo... che fattolo venir alla presenza Vostra, debiate in nome publico dirle con grave forma di parole, che per la buona volontà che noi havemo tenuto sempre verso la persona, et casa sua, et per li segni che in diverse occorrenze ne habbiamo dato, haveressimo da ogn'altro fuor che da lui aspettato operatione di questa sorte...; sela memoria della fede... de'suoi maggiori, non havesse forza di farci condonarle questa sua giovenil legerezza, tenendo... per certo, che lui medesimo avedutosene fin hora, et sentendo in se stesso dolore... vorra nell'avvenire... procurar di meritar la grazia, che hora le facemo nell'escuar l'error commesso... procedendo con quel rispetto, che convien al suo debito verso di Voi principal Rappresentante Nostro, con la qual admonitione, che dovesse martificarlo assai lo farete continuar à servir, come faceva prima, dicendole che debba obedirci, et dell'esecutione ci darete aviso.* Prijetnja kaznom i primjena blagosti bili su pametno iskorišteni: Senat zapravo nije izostavljao ni jedan način, nikakav sistem, konkretno ili psihološko oruđe, za sprovođenje poštovanja određenih pravila.” Carla Coco, „La ‚communità‘ veneziana a Istanbul”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/692133>, (21. 12. 2019.), 661-662.

⁶⁸ E. R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*, 502.

⁶⁹ *Isto*.

u bailatu i na Porti, zasluživala mnogo veći ukor.⁷⁰ Borisijevi susreti su predstavljali ozbiljnu prijetnju⁷¹ za čast i reputaciju ambasade i njenog domaćinstva, što je moglo ugroziti mletački položaj, odnosno tamošnje diplomatske ciljeve.⁷² Već su postojale nesuglasice oko imovinskih pitanja u vezi sa bailatom, koje su eskalirale kod lokalnog kadije, a kako je Borisijeva afera otkrivena za vrijeme ramazana, kada je vjerska osjetljivost pojačana, opasnost je bila još veća.⁷³ Međutim, Borisi je nastavio svoju opasnu vezu; iznajmio je malu kuću blizu bailata, na koju je njegova ljubavnica mogla gledati bez smetnji, i gdje je on mogao obavljati svoje zadatke bez bailovog motrenja.⁷⁴ Kuća je postala nešto poput momačkog stana, odnosno „otvorena poljana“, kako je opisuje bailo, korištena za „nečasne čine“ Borisija „i drugih“. ⁷⁵ Stvar je kulminirala jedne noći kada je sluga koji je čuvao bailove konje na polju pored bailata vidio Borisija, njegovu ljubavnicu i jednog Njemca kako se vraćaju iz iznajmljene kuće te posmatrao kako se žena popela uz zid u svoju kuću; kad su shvatili da su otkriveni, Marc'Antonio i njegov kompanjon su, prije nego što su pobjegli, napali i ranili slugu, iz straha, ili da ga učutkaju.⁷⁶ Ponovo suočen s dokazom Borisijeve nevoljnosti da okonča aferu, kao i s njegovim nasilnim činom protiv člana personala ambasade, Venier je sazvaio formalno saslušanje i 19. maja 1596. odaslao po njega štetan izvještaj Senatu u Veneciju.⁷⁷ To je rezultiralo formalnim ukorom mletačkog Senata mladom

⁷⁰ *Isto.*

⁷¹ „di far succedere di quei importanti travagli, et disturbi, che suol causare il mescolarsi con Donna Turca.” (Deliberazioni Costantinopoli, R. 2, c. 42). M^aA. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.uts.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

⁷² E. R. Dursteller, „Sex and Transcultural Connections“, *SMSR*, 503.

⁷³ *Isto.*

⁷⁴ *Isto*, 504.

⁷⁵ *Isto.*

⁷⁶ *Isto*, 504.

⁷⁷ U bailovom pismu se navodi: „Gospodin *Marcantonio* Borisi, nakon njegovog nedavnog povratka ovamo i preobražen od onoga što je fingirao da je prije bio ... ušao je u zlu praksu koju sam uvijek izričito zabranjivao s najoštrijim opomenama. Dovodi susjetku Turkinju da spava s njim u njegovoj privatnoj spavaćoj sobi u utrobi ove kuće. Popela se preko daščanog zida i otišla da uskoči u njegov krevet, što je moglo da prouzrokuje da nas zlostavlja cijelo mnoštvo Turaka koji žive na ovom području. Ako bi to otkrio stari *Rais* [brodski kapetan], nemilosrdni čovjek, iz čije kuće se čini da je žena došla, a odvojena je od ove slabim zasunom od dasaka, ako je uskomešao susjedstvo, ne znam što bi se dogodilo, posebno tokom ovih dana njihovog posta (Ramazana), tokom kojih su za mnogo manje zločine i žene i vojnici poslani da se javno udave. ... Može se zamisliti što bi se dogodilo kada bi Turci otkrili da njihove žene napuštaju svoje odaje i ulaze u ovu kuću kako bi počinile preljubništvo ili bludničile s hrišćanima. Turkinja je pred mojim očima jedne večeri ušla u kuću i otišla u krevet s Borisijem. U to sam vrijeme mogao da napravim scenu i pošaljem je odmah iz kuće dobro izbičevanu, kao što se to događalo u drugim vremenima pod drugim bailima, ali sam odlučio da ćutim i dopustio sam da ta nevolja ostane u mojoj kući cijelu noć. Sljedećeg jutra, pozvavši Borisija u moju odaju, ukorio sam ga riječima očinskog milosrđa,

dragomanu, ali i oprostajem (6. jul 1596.), koji je potvrđivao Borisijevu važnost za mletačku diplomatsku misiju u otomanskom glavnom gradu.⁷⁸ U svojoj odbranu, Borisi je tvrdio „da su drugi radili gore“ nego što je on, a da njegovi postupci nisu „ništa značajno“; Venier se indirektno složio makar s prvom Borisijevom tvrdnjom, kazavši da je ženu mogao odvesti i silom, „kako se dešavalo u drugo vrijeme pod drugim bailima“.⁷⁹

Podstican⁸⁰ na „*memoria della fede, et meriti de suoi maggiori*“, Marc'Antonio Borisi je ugovaranjem braka 25. novembra 1598. oženio plem-

izrazivši svoju tugu što je on, kome bih povjerio svoj život, u prijeziru i neposlušnosti prema meni počinio tako vrlo skandaloznu i opasnu stvar, i od tolike uvrede Gospodinu Bogu. U početku je to negirao, a onda je rekao da su drugi činili još gore, da nije riječ o nečem značajnom, da nije ubio čovjeka i da to nije učinio da bi me uvrijedio. Napokon je priznao svoju grešku i obećao mi je da se više neće susretati s njom. *Zadovoljan sam ovim*, rekao sam, *međutim, ne želim da to budeš mogao učiniti u budućnosti i znam da će ti to koristiti više nego drugima*, [tako da] *odlučio sam ukloniti stubište i vrata koja imaš iznad dvorišta i želim da ulaziš kroz glavni ulaz kuće. A kako ne bih negativno uticao na tvoje odnose s drugima, narediću da se stepenice i vrata ostalih soba u tvojoj blizini, koje imaju istu lakoću pristupa, ili, pak, sličnu đavolsku svrhu kao i tvoje, uklone zajedno s tvojim*. I tako sam tu sramotnu dozvolu na hiljadu opscenosti uklonio, za Boga da to nikad nije bilo napravljeno. Poslije je Borisi došao k meni i molio me da ga ne držim u prijeziru i da se koristim s njim, jer je bio vrlo željan nadoknaditi svoj prethodni neuspjeh jednakom količinom dobre usluge, i ja sam potvrdio da se uklanjanjem stepenica i vrata uklonila cijela uvreda iz mojeg sjećanja te sam ga podsticao da prione na učenje i izvršava svoju dužnost. Ali onda, ignorisanjem mojih podsticanja, u opasnosti za njega i ne uzimajući u obzir to za čitavo domaćinstvo, nastavio ju je dovoditi istim putem, ali u kućici malo iznad i izvan ove, koju je unajmio kako bi je koristio kao pribježište, i povukao se tamo kao na praznu poljanu, otvorenu njemu i drugima za besramna djela. Ova stvar ni na koji način nije razriješila opasnost povezanu sa susjedstvom i njen prelazak preko zida kroz polje. Jedne noći kad su [Borisi] i jedan Njemac išli s turskom ženom iz te kuće blizu zida, prolazeći pokraj paviljona gdje je nekoliko ljudi iz moje kuće čuvalo moje konje, koji su pasli u travi polja koje sam kupio, čuli su ih, i jedan od ljudi koji je bio robustniji od drugog, iskočio je iz šatora i pratio ih. Žena je preskočila preko zida i jasno se vidjelo da ide prema kući *raisa*, koji ima sina koji je kapidžija sultana. Muškarci su počeli da trče, [stražar] je udario jednom od njih jedan ili dva udarca po ramenu drškom jednog pijuka. Čovjek koji je iskočio i potjerao ih bio je jedan od mojih mladih i hrabrih kućnih slugu i odvažan turski podanik koji je živio u Carigradu sa svojim ocem, ... a pošto sam ga smatrao lojalnim povjerio sam mu ključeve i čuvanje kuće, sa zadatkom da noću kad su zaključana vrata nikome ne dozvoli da uđe ni izade, ili preko zidova, a zato što je, između ostalog jedne večeri lični Borisijev sluga kliznuo van, imao je to na umu.“ *Isto*, 510-511 („ASVe, *Senato dispacchi Costantinopoli*, b. 43, cc. 236r-241r, 19 May 1596.“).

⁷⁸ *Isto*, 504.

⁷⁹ *Isto*.

⁸⁰ Up.: „A Monsignor Vescovo di Tine; / Poiche dalla lettera di V. S. & dalle scritte, ch'ella mi ha inviate si vede espresamente, che il concedere la dispensa dimandata dal Signor M. Antonio Borisi non apporterà cossi scandalo alcuno, & darà sodisfattione a tutti V. S. potrà, & dovrà essequire puntualmente la bolla della detta dispensa, (...) che V. S. ha fatta de i meriti del Sig. Borisi & confida, che egli sia per continuar sempre nel suo pio istituto di aiutar V. S. nelle sue pastorali funtioni, e di promouere la causa di Dio, in coteste parti, non potendo egli con miglior mezzo di questo acquistar merito eterno in Cielo, & fama solida

kinju Cassandru (shodno dokumentu o sklapanju braka: *Alessandru*) Piron,⁸¹ rođaku nekoliko dragomana u mletačkoj i engleskoj službi u Carigradu. Alessandra je bila pripadnica ugledne katoličke porodice, potomaka genovskih naseljenika u vrijeme IV krstaškog rata.⁸² S njom je Marc'Antonio imao pet kćeri: Giacomu (nazvanu po babi po ocu),⁸³ Smeraldu (Smaragdu, nazvanu po babi po majci), Franceschinu (Franceschetti, moguće nazvanu po tetki, očevoj sestri, ili po stricu; Giacomu i Franceschina su 1617. g. bile primljene i vaspitavane u samostanu sv. Blaža u Kopru), Ceciliju (udatu Brutti, a zatim Mamuca della Torre), te Sultanu (koja se udala za izdanka porodice Salvago).⁸⁴

Marc'Antonio je dobio u miraz dio velike kuće blizu crkve *San Francesco*, na glavnoj gradskoj ulici, pored kuće Muslimana; takođe i ljetnu kuću na području saraja, istočno od muslimanskog groblja;⁸⁵ njegova nevjesta je kao „dotu“ dobila polovinu kuće u Galati, u blizini sv. Franja, koju je izgradio njen pokojni djed Alvisio Piron, a od majke Smeralde polovinu kuće i vrta smještenih u saraju Vinograda Pere, koju je tašta naslijedila od oca. Pored toga, mladoženja je dobio „*gioe, ori, argenti, et vestimenti con oro*“ u vrijednosti od 150.000 aspri.⁸⁶

Godine 1608. (vjероватно u julu), Alessandra Borisi, rođ. Piron, našla se u sporu sa starateljem Islamske vjerske fondacije u Galati oko vlasništva nad kućom u tom distriktu Carigrada; isticala je da je kuća bila u vlasništvu njene porodice stotinama godina.⁸⁷ Suprotno tome, staratelj je isticao da kuća nije bila ničije vlasništvo te da je stoga pripadala fondaciji; srećom po Alessandru, prethodni okružni kadija i čuvar carskog arhiva posvjedočili su da je imovina njena, snabdjevši njenog muža svojinskim dokumentom (*hüccet*) koji to potvrđuje.⁸⁸ Osmanski sistem je shvatao akt žalbe kao izraz submisi-

in Terra, & corrispondere compitamente al paterno, affetto, che S. Santità gli porta. (...)“ *Lettere del Signor Francesco Visdomini*, Parte prima. Scritte à nome di diversi Cardinali, e d'altri Principi Secolari. In Venetia, Appresso Alessandro de'Vecchi. MDCXXIX, 156. Pomenuta je dijezeza Tinosa i Miconosa, u Egejskom arhipelagu.

⁸¹ „(...) *Magnifica Madonna Alessandra Pirona, figliola unica et di legittimo matrimonio nata del Magnifico Signor Niccolò Piron et della magnifica Madonna Smeralda, fu figliola del quondam Domino Pantaleo da Clavaro*(...)“ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 131-132, 234.

⁸² E. Natalie Rothman, „Afterword: Intermediaries, Mediation, and Cross-Confessional Diplomacy in the Early Modern Mediterranean“, *Journal of Early Modern History*, brill.com/jemh, © Koninklijke Brill NV, Leiden, 2015, 253.

⁸³ Moguće da je ona bila najstarija ili da je prva umrla, budući da je navedeno da su četiri Marc'Antoniove kćeri 1649. tražile isplatu prinadležnosti po dukalu iz 1615. g.: „*Franceschetta, Cecilia, Smaragda et Sultana*“ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 144-145.

⁸⁴ *Isto*, 115-116, 234.

⁸⁵ E.R Dursteller, *Venetians in Constantinople*, 157.

⁸⁶ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 131-132, 234.

⁸⁷ E. N. Rothman, „Afterword: Intermediaries, Mediation, and Cross-Confessional Diplomacy“, 253.

⁸⁸ *Isto*, 253.

je sultanovom pravu; spomenuti ispis izdat je po nalogu mletačkog baila, čiji je veliki dragoman bio vrlo moćan ne samo u bailatu, već i u gradskim političkim i diplomatskim krugovima.⁸⁹ Marc'Antoniov zahtjev da se obezbijedi pismeno svjedočanstvo od otomanskih zvaničnika kojim bi se potkrijepila vlasnička prava njegove žene govori o mletačkim brigama zbog otomanske dokumentarne nestalnosti, čije su se usmene izjave smatrale nedovoljnim.⁹⁰ U svakom slučaju, Alessandru Borisi je 19. avgusta 1609. staratelj vakufa u vezi sa kućom u Galati i dalje uznemiravao.⁹¹

Nešto ranije, „*Signor Marc' Antonio Borisi Dragomano della Serenissima Signoria, del quondam Magnifico Signor Pietro nobile della Città di Antivari*“, prokurom od 7. marta 1603. odredio je brata Francesca, stanovnika Kopra, da povрати dio od solila koje je prodao njegov ujak Giacomo za oko 240 dukata i jedan vinograd s maslinjakom u kontradi „*di Oltra*“, koji je prodala gđa Maria Brutti.⁹² Za prokuratora i povjerenika 13. aprila 1609. odredio je brata Bernarda, da povрати vinograd koji je njegova „*ameda*“, gđa Maria Brutti, prodala za 134 dukata, kao i pojedine zemljišne terene u kontradi *Rizan*, koje je prodao njen sin Alessandro za 370 dukata.⁹³ Nakon smrti njegove žene, koja se zbila prije 7. decembra 1609, mletačka vlast je nastojala omogućiti Marc'Antoniju da nesmetano i usredsređeno obavlja svoju dužnost, time što će zbrinuti njegovih pet kćeri u Kopru, gdje je već bio poslao tri, dodjelom doživotne godišnje stipendije od 100 zlatnih cekina, svakoj od njih po 20 cekina za ishranu i obrazovanje.⁹⁴ Marc'Antonio je ubrzo oženio Sopranu Caterinu Olivieri, kćerku Oliviera Olivieria, ključne figure Latinske zajednice u Peri i dragomana u francuskoj ambasadi.⁹⁵

Marko Antun i njegov nesuđeni zet, moldavski vojvoda Gaspar Gratiani

Marc'Antonio Borisi se pominje u vezi sa dokumentom od januara 1619. koji je stigao u Veneciju,⁹⁶ kao i po pitanju protivturskog angažova-

⁸⁹ *Isto*, 254.

⁹⁰ *Isto*, 256.

⁹¹ (Ecebi defteri 13, ff. 28, 34); M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

⁹² C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 135-136.

⁹³ „Il Molto Magnifico Signor Marc' Antonio Borisi, fu del Magnifico Signor Pietro, Dragomano Grande della Serenissima Signoria di Venezia (...).“ *Isto*, 137-138.

⁹⁴ *Isto*, 115, 143-145.; S. Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 599-600.

⁹⁵ E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects*, 254, 256, 271-273.

⁹⁶ *I "documenti turchi" dell'archivio di stato di Venezia*, Inventario della miscellanea a cura di Maria Pia Pedani Fabris, Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio centrale per i beni archivistici, Venezia 1994., 327.

nja uskoka.⁹⁷ Diplomatske aktivnosti u naznačenom pravcu vezuju se, prema nekim piscima, za Dalmatinca, Hrvata,⁹⁸ Morlaka,⁹⁹ odnosno Ličanina Gaspara Gratianija (1575/80-1620), moldavskog vojvodu od februara 1619. do septembra 1620, koji je od 1606. obavljao dužnosti tumača (vladao je hrvatskim, italijanskim, njemačkim, engleskim, turskim, grčkim)¹⁰⁰ i diplomate za razne evropske države (za engleskog ambasadora u Carigradu, toskanskog nadvojvodu i španskog vicekralja u Napulju)¹⁰¹ i Osmanlije, pregovarajući o oslobađanju hrišćanskih zatočenika iz ruku korsara Barbarije. Kao dragoman na Porti, 1615/18. se bavio otomansko-habsburškim graničnim pregovorima na relaciji Carigrad – Beč i Prag, i igrao igru dvostrukog špijuna, što mu je koristilo da dođe na tron autonomne moldavske kneževine 4. februara 1619.

Nakon imenovanja moldavskim vojvodom, Gaspar Gratiani (Graziani, Gracianis, Gračianis) je nastojao da konkretizuje bračni projekt koji bi mu omogućio da se okoristi dragocjenom diplomatskom saradnjom i političkom podrškom Mletačke Republike kod Porte, preko baila u Carigradu i velikog dragomana tamošnje ambasade, Marc' Antonia Borisija. Ciljajući na neposredne političke rezultate koje je želio da postigne diplomatskim zagovorima mletačkog predstavništva u Carigradu, Gratianiju je cilj bio da oženi jednu kćerku Borisija.¹⁰²

⁹⁷ Senat je bailu 3. avgusta 1619. dao smjernice na osnovu „*anco delle lettere scritte dal Gratiani al Borisi*“, ističući da ne želi da mletački ministri u izmještanju uskoka imaju ikakvog učešća („*si haverebbe da desiderare che non solo cinquecento ma ogni maggior numero de Usocchi fusse condotto in lontane parti*“). C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 212.

⁹⁸ Up.: Cristian Luca, „Il patrizio veneto Polo Minio, viaggiatore in Moldavia nei primi decenni del Seicento“, u: *Da Est ad Ovest, da Ovest ad Est. Viaggiatori per le strade del mondo*, Gaetano Platania (ed.), Viterbo: Sette Città, 2006, 88, 93.

⁹⁹ Njegova porodica se naselila u okolini Karlovca, izbjegavši s područja naseljenog Morlacima u Dalmaciji, pa je on možda pripadao morlačkoj, odnosno vlaškoj populaciji; hroničar Miron Costin ga naziva samo *Frank*, dok je Nicolae Iorga naveo da je Gračac ime starog *Morlahi* grada u Bosni. Gratiani je kao dijete odveden iz sela i bio sluga Kaštelana *Susseda*. Prema Thomasu Gainsfordu, njegovi brat i sestra su zarobljeni od Osmanlija i prevedeni u islam. Laura Jane Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown and its Embassy in Constantinople with Pretenders to the Throne of the principality of Moldavia between the years 1583 and 1620, with particular reference to the pretender Stefan Bogdan between 1590 and 1612.*“, PhD Thesis, University of London, 1993, 400.

¹⁰⁰ Manfred Stoy, „Gaspar Gračiani, Fürst der Moldau 1619-1620: seine marginale Rolle in den Anfängen des Dreißigjährigen Krieges“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 112. Band, Heft 1-4, Oldenbourg 2004, 306.

¹⁰¹ Pretpostavljalo se da je Gratiani u Veneciji stupio u službu engleskog diplomate Sir Henryja Wottona (kako ga identifikuje Paul Cernovodeanu), a da je u Carigrad otišao u službi Paula Pindara, koji je stigao 1611; tamo je bio zaposlen kao dragoman. Međutim, postoje dokazi da je Gratiani ušao u englesku službu znatno ranije i ne preko Wottona. L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 401.

¹⁰² „Prije odlaska za Iași *Gracianija* je zaokupio još i privatni problem. U *Odi biseru Jadrana* priznao je da je Mletačkoj Republici do sada odricao dužno poštovanje i ujedno je zamolio

Fig.2. Gaspar Gratiani (1575/80-1620), commons.wikimedia.¹⁰³

Plan moldavskog kneza, međutim, nije imao povoljan ishod zbog političke težine koju je preuzimao, realizacijom kojeg bi se okončala koherentnost diplomatske strategije Mletačke Republike prema Otomanskom carstvu, čiji je vazal bila Moldavija.¹⁰⁴ Pisma koja je Gratiani uputio duždu, iskazujući divljenje mletačkom sistemu uprave te spremnost za služenje interesima Venecije u jugoistočnoj Evropi, laskajući vrhovništvu visokih magistratora Serenissime, nisu uspjela da sakriju prave razloge pretjeranosti dobre volje moldavskog vojvode. Stoga su Mlečani s relativnom lakoćom odgonetnuli ulogu koju je u kontekstu vanjske politike Gratianija preuzimao ovaj potencijalno izvrstan bračni sporazum s jednom od kćerki velikog dragomana Marc' Antonia („*una figliuola del s-re Borisi, dragoman grande di Lei; il valor del quale tanto stimo quanto anco a questa Porta et in ogni lu-*

baila Almora Nanija za dozvolu da se smije oženiti kćerkom mletačkog tumača *Marc Antonia* Borisija. Ovo je tim čudnije, jer se upravo Borisi uvijek nepovoljno izjašnjavao o *Gracianiju*. Bailo se nije usuđivao da u ovoj stvari donese odluku svojom voljom i molbu je prosljedio duždu. Prosac ipak za sada nije imao uspjeha.“ Manfred Stoy, „Das Wirken Gaspar Gracianis (Gračianis) bis zu seiner Ernennung zum Fürsten der Moldau am 4. Februar 1619“, *Südost-Forschungen, Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*, Band XLIII, R. Oldenbourg / München 1984., 120-121.

¹⁰³ CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=670172> (18. 12. 2019.).

¹⁰⁴ „Odmah nakon njegovog izbora na moldavski prijesto, 13. februara 1619, Gaspar Gratiani je nagovorio Paula Pindara da mu posudi dio novca potrebnog za plaćanje darova obećanih podržavaocima kraj Divana, posebno Iskender-paši, koji je obezbijedio njegov izbor na moldavski tron. U aprilu 1620. dug još uvijek nije bilo vraćen i Pindar je tražio da mu se novac nadoknadi, zbog čega je sklopljen ugovor koji je Gratiani potpisao, garantujući isplatu, i poslat moldavskom agentu u Carigrad, Mihai Stanzeru, koji je bio dužan pristati da jemči za dug.“ Radilo se o sumi od 6.600 cekina, čijoj su pozajmici svjedočili Marc' Antonio Borisi i Cristoforo Brutti, Bartolomeov sinovac. „Pindarov motiv da pozajmi Gratianiju novac nije bio da neposredno zaradi od podrške Gratianiju. Izgleda da je ambasador, koji je bio vrlo bogat čovjek, sa zadovoljstvom pomagao Gratianijevo postavljanje u Moldaviji. Pindar je vjerovatno bio svjestan da je Gratiani dobio zadatak pregovaranja o mirovnom sporazumu Poljske i Osmanlija koji bi obezbijedio da trgovina Engleske na Balkanu i na području Dunava ne bude prekidana sukobom. Drugo, Gratiani je bio njegov lični prijatelj i bivši kolega, čovjek čiji su talenti kao diplomate dobro služili interesima engleske ambasade i trgovačke zajednice u prošlosti i moglo se očekivati da će biti od koristi u budućnosti. Pindar je bio potpuno nesvjestan Gratianijevih prohabsburških simpatija i njegovog članstva u *Hrišćanskoj miliciji* i mogao je očekivati da će ostati na moldavskom prijestolu niz godina.“ L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 414-415, 416.

ogo viene riputato“).¹⁰⁵ Gratiani je želio važnog i iskusnog saveznika u budućem tastu, koji je održavao vrlo razvijene kontakte sa najuglednijim carigradskim i otomanskim dostojanstvenicima, nadajući se podršci koju bi mu i bailo mogao ponuditi (s obzirom na Gasparovu vjernost mletačkim interesima na Levantu) - imajući za cilj da i pored nepovjerenja Porte konsoliduje vanjsku politiku s podrškom Serenissime. Tako je nesumnjivo mogao pregovarati o detaljima antiotomanske vojne kampanje, o kojoj je očigledno razmišljao od dolaska na položaj vojvode.¹⁰⁶

Vanredni ambasador Francesco Contarini, i Almorò Nani, bailo Venecije u Carigradu, pisali su 1. februara 1619. Glavarima mletačkog Vijeća desetorice: „Borisi, veliki dragoman, obavijestio nas je prije nekoliko dana da je od pomirenja između njega i Gratianija, zadnji zatražio ruku njegove kćeri. Assan-paša i muftija savjetovali su mu da prihvati prijedlog i u Carigradu je stvar objavljena kao da je već utanačena. Međutim, Borisi je kao javni službenik želio savjet o smjeru koji bi trebao slijediti; on veoma oklijeva i misli da je to samo Gratianijev način da unaprijedi svoje pretenzije na vojvodstvo Bogdanije.¹⁰⁷ Stoga je tražio naše mišljenje. Rekli smo mu da bismo se trebali savjetovati s Vašom Vedrinom i pohvalili ga što nam je rekao. Sreo je Gratianija u (Hasan-)pašinoj kući, gdje je zahtjev obnovljen, ali se (Borisi) izvinio (zbog kašnjenja s odgovorom).¹⁰⁸ Nazvao je Gratianija lažnim čovjekom kojeg su plaćale druge vojvode, i koji je činio stvari protiv Republike.¹⁰⁹

Engleski ambasador (Pindar) je nedavno došao da razgovara sa mnom, bailom, po tom pitanju. Rekao je da ga je Gratiani preko njegovog sekreta-

¹⁰⁵ *Revue Des Études Sud-est Européennes*, Tome 10, 244.

¹⁰⁶ Cristian Luca, „Influssi occidentali sull’atteggiamento politico di alcuni principi dei paesi romeni nei secoli XVI e XVII“, https://www.webcitation.org/query?url=http://www.geocities.com/serban_marin/luca2.html&date=2009-10-25+21:19:18., 111.

¹⁰⁷ Marc Antonio i Bernardo Borisi pošli su u Moldaviju u sviti svojeg ujaka, Bartolomea Bruttija. Bernardo je služio kod Radu Mihneae u Vlaškoj i Moldaviji postavši *Postelnic* u Vlaškoj, između aprila 1613. i jula 1616, a u Moldaviji od novembra 1616. do decembra 1618, preduzimajući niz misija u Transilvaniji i Carigradu za svojeg gospodara. U rumunskim je zemljama *hetman* Bernardo bio poznat kao *Bărnarea*. L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 409-410; Eugenio Lozovan, „Un médecin danois en Moldavie: Hans Andersen Skovgaard (1600-1656)“, *Románica, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación*, No. 4, <http://sedici.unlp.edu.ar/handle/10915/14240> (24. 12. 2019), 82-83.

¹⁰⁸ L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 411.

¹⁰⁹ Pretpostavlja se da su implicirane Gratianijeve veze s *Hrišćanskom milicijom* i njegove navodno prohabsburške simpatije. U odnosu na protivmletačko djelovanje, moglo se raditi o stalnoj vezi sa Španijom. Prema onovremenim obavještenjima, habsburški diplomati su takođe podržavali Gratianijevo imenovanje vojvodom Moldavije. Sračunati politički manevri Gratianija uticali su na umanjeње uticaja Prevedre na Porti i time na nepovjerenje Venecije prema njemu. *Isto*, 408; C. Luca, „Il patrizio veneto Polo Minio, viaggiatore in Moldavia“, 89.

ra molio da dođe i zamoli me da pomognem s Borisijem oko sklapanja ovog braka. Gratiani je želio da dođe i carski ambasador, ali je on to otklonio osjećajući da su njegovi (Pindarovi) odnosi sa mnom bili takvi da se smatrao uvjerenim da bi trebalo da primim sve kao dobro; nije govorio duže na tu temu, jer mislim da je samo želio da može kazati Gratianiju da je učinio ono što je on tražio. Rekao sam da nije lako dati savjet u takvim poslovima i primijetio sam da se ljudi obično uzdržavaju od uplitanja u bračne stvari. Borisija sam znao kao čovjeka koji se dobro brinuo za vlastite interese i koji je bio sposoban da odlučuje o njima bolje nego iko drugi.¹¹⁰ Stoga sam smatrao da je bolje ne reći ništa ni za ni protiv.

Ambasador je nakon toga rekao da je i on istog mišljenja, i da je čak odbio da posavjetuje svojeg brata o braku jedne od njegovih kćeri, jer mnogi ljudi prosuđuju samo po jednom događaju, i neko se krivi za pogrešno mišljenje iako je dato zanovano na dobrim temeljima.¹¹¹

U mletačkom Vijeću deseterice je 20. marta 1619. odlučeno „Da pisma našeg ambasadora i baila u Carigradu od 1. februara prošlog, prema tome koliko im je prenio veliki dragoman Borisi o zahtjevu Gratianija da mu jedna njegova kćerka bude žena, i podsticaji na to Asan-paše i muftije, čak s poslovanjem u vezi s tim učinjenim od ambasadora Engleske kod rečenog baila, budu razmatrani u našem Kolegiju mudrih, s tim da se od sekretara tog vijeća obezbijedi dužna tajnost, a takođe u Senatu i kako se njima bude činilo shodnim.“¹¹²

¹¹⁰Možda su Marc'Antonio, njegova porodica i okolina gledali na Gratianija, zbog njegovog prividnog uticaja i bogatstva, kao na skorojevića i avanturistu, koji je nastojao da zadobije nešto društvene prihvaćenosti ženidbom s pripadnicom prestižne familije. Drugi snažan razlog ticao bi se uticajnog prisustva Bernarda Borisija u Moldaviji; ženidbom sinovice osigurala bi se njegova lojalnost. Kad je Gratiani postao vojvoda, okrenuo mu se radi podrške i povjerenja, postavivši ga za *hatmana*. L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 410.

¹¹¹„Venice: March 1619, 12-20“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 15, 1617-1619*, ed. Allen B Hinds (London: His Majesty's Stationery Office, 1909), 487-503. *British History Online*, accessed December 18, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol15/pp487-503>.

¹¹²„1619, 20 marzo, in *Consiglio di X - Che le lettere dell'Ambasciatore e Baylo nostri in Costantinopoli del primo febbraio prossimamente passato, di quanto ha loro conferito il Borisi Dragoman Grande per la richiesta fattali dal Gratiani di una sua figliola per moglie, et esortationi a questo di Assan Bassa, et del Mufti, con l'ufficio perciò fatto anco dall'Ambasciatore d'Inghilterra col Baylo predetto, siano rimesse ai Savi del Collegio nostro, commessa per un Segretario di questo Consiglio la debita segretezza, et così anco al Senato e come ad essi parerà.*” C. Luca, „Influssi occidentali sull'atteggiamento politico di alcuni principi dei paesi romeni“, 118.; „Venice: March 1619, 12-20“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 15, 1617-1619*, ed. Allen B Hinds (London: His Majesty's Stationery Office, 1909), 487-503. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol15/pp487-503>. (nos. 798, 800).

Ni upornost Gratianija, niti inicijalna predusretljivost dragomana Borisija, kao ni vjerovatne preporuke u tom smislu venecijanskog patricija Paola Minia,¹¹³ čiji su razgovori s novoimenovanim vojvodom Moldavije vođeni u Carigradu i u moldavskom glavnom gradu, ipak nisu razbili neumoljivo rezonovanje Serenissime.¹¹⁴ Dok se Minio mogao pobožati pobune, ili većih poreskih nameta zahtjevnog Gratianija,¹¹⁵ vjerovatno je postupanje Senata, Vijeća deseterice i Državnih inkvizitora ubrzo indiciralo Marc'Antoniju Borisiju¹¹⁶ put koji će slijediti. U stvari, odbijanje da se da saglasnost na brak

¹¹³ Stigavši iz Iašija, prijestonice Moldavije, Minio je od Contarinija i Nanija bio ovlašten da čestita Gratianiju posjetom u Bogdan saraju u Carigradu; mletačku delegaciju su činili i veliki dragoman bailata Marc'Antonio Borisi i dragoman Cristoforo II Brutti. Minio je u pismu glavarima Vijeća deseterice istakao da je Gratianija upoznao nekoliko godina ranije u Veneciji. Polo Minio je 16. februara 1619. pisao Contariniju i Naniju sljedeće: „Izbor Gaspara Gratianija za vojvodu Moldavije me je uzbunio jer svoju imam familiju u toj pokrajini. Ipak, otišao sam da mu čestitam i kad smo bili sami, zamolio me je da iskoristim svoj uticaj da privolim Vaše Ekselencije dozvoliti Marc'Antoniju Borisiju da mu da kćer za ženu. Rekao je da je njegov vrlo dragi prijatelj engleski ambasador namjeravao pristupiti Vašim Ekselencijama na tu temu, ali da je bio u prilici da vidi samo baila.“ C. Luca, „Il patrizio veneto Polo Minio, viaggiatore in Moldavia“, 87; „Venice: February 1619“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 15, 1617-1619*, ed. Allen B Hinds (London: His Majesty's Stationery Office, 1909), 461-480. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol15/pp461-480>.

¹¹⁴ M. Stoy, „Das Wirken Gaspar Gracianis (Gratianis) bis zu seiner Ernennung zum Fürsten der Moldau am 4. Februar 1619“, 49-122. Up.: „7. Der Vertrag von Komorn im Jahre 1618“, 105: „Bonomo je sada od skoro jasno sumnjao da je Iskender potkupljen od mletačkog dragomana Marc Antonia Borisija.“

¹¹⁵ Pobuna bi uzrokovala sultanovo nastojanje da Moldaviju podvrgne neposrednoj upravi. L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 413.

¹¹⁶ „(...) visita del Gratiani, eletto voivoda di Bogdania, nella quale contenendosi diversi ragionamenti li ha posto in scrittura, che qui allegata Le inviamo, stimandola degna della notizia di Vostre Eccellenze. Apresso anco per occasione de diverse istanze, fatte a Messer Marc'Antonio Borisi Dragomanno grande, perchè egli si disponga dare in matrimonio una sua figliola allo stesso Gratiani (...). Dalle vigne di Pera, a 16 di febbraio 1619.“

„(...) Gasparo Gratiani, eletto Voivoda di Bogdania, che si mostra pieno di buona disposizione verso la Repubblica et di una scrittura di Marc'Antonio Borisi Dragoman Grande, per le istanze che li sono fatte da esso Gratiani, perchè li dia una di sue figliole per moglie, mostrandosi il Borisi di aborrire la proposta, (per) desiderio di conservarlo amico, ma supplicando di consiglio, et risoluto di non si va scortar dalla volonta della Repubblica. LCX, vedi la deliberazione 3 aprile 1619 in filza segreta.“ (šifrirano pismo Marc'Antonija Borisija je hartija 105, „pure questa un difoglio collocato nella stessa busta 7“, hartija koja se čini autografom istog).

„1619, 20 marzo, in Consiglio di X(...)

Ricevemo dopo le Vostre lettere de 17 gennaio, quelle anco de Primo febraro passato, in proposito di quanto è passato tra il Gratiani et il Borisi nostro Dragoman Grande per la riconciliazione tra di loro seguita. All'ufficio dal medesimo Gratiani con Voi fatto per farsi creder ben disposto verso le cose della Repubblica nostra, et la sua istanza per ottenere in matrimonio una figliola di esso Borisi, et come habbiamo col Consiglio nostro di X stimato assai fat-

njegove kćerke sa Gratianijem već se otvoreno manifestovalo u korespondenciji baila¹¹⁷ s Venecijom, koja je izgleda u tom smislu sadržala prilično precizno upravljene indicije.¹¹⁸

Gratianijeve nade u pohod bile su posebno vezane za ubjeđenje da će ulazak Habsburga u rat na odlučujući način ojačati hrišćanske snage i dovesti do konačne pobjede protiv zajedničkog neprijatelja. Međutim, interesi Austrije bili su okrenuti unutrašnjim problemima vezanim za izbijanje Tri-desetogodišnjeg rata.¹¹⁹ Tako je inicijativa Gaspara Gratianija, koji je postao otvoreni saveznik Poljaka u njihovom poduhvatu protiv Osmanlija 1620. lišena carske pomoći, tragično propala nakon pobjede koju je iste godine vojska Porte izvojevala u Moldaviji. Hrvata, vjerovatno iz Gračaca,¹²⁰ ubila su kod Cecore na Prutu 19/20. septembra dva moldavska bojara, dok je bio u bjekstvu, nakon poraza svojih trupa, koje su bile pod komandom „italo-levantina“ Bernarda Borisija.¹²¹

Evropska putovanja, na kojima je Gratiani stupao u kontakt s kraljevima zapadnih država, nisu mnogo uticala na njegov stav u unutarnoj politici, već su indukovala strategiju koju je slijedio u vanjskoj politici, da samo veliko savezništvo, u kojem će biti ujedinjene sve snage hrišćanstva, može definitivno poraziti Otomansku imperiju i okončati tursku vladavinu u Evropi.¹²² Uzavrelost antiotomanskih pobuna koja je prožimala područje Balka-

ti emergenti, così ci è piaciuta la risoluzione Vostra di haverne dato particolare conto ai Capi del detto Consiglio, et prudentissima la maniera che havete tenuta nelle Vostre risposte, et li discorsi, et considerazioni Vostre in detti propositi, et come delle prime lettere (...)”. C. Luca, „Influssi occidentali sull’atteggiamento politico di alcuni principi dei paesi romeni“, 117-118.

¹¹⁷ Da je Borisi smatrao da Gratiani ima ikakve šanse da ostane vojvoda Moldavije duže vrijeme vjerovatno bi bio spreman da svoju kćer da za ženu vladaru tako važnog vojvodstva. S obzirom na krajnju neizvjesnost položaja vojvode Moldavije, izgleda da je Borisi očekivao njegovo brzo uklanjanje, što ne samo da bi dovelo njegovu kći u pogibelj, već bi i porodični interesi bili u opasnosti. Možda se nadao da će mu dužd i Senat olakšati time što će odbiti da daju odobrenje sklapanju braka. Zapadnoevropske ambasade u Carigradu takođe nisu imale naročito mišljenje o odnosnim vladarima i nisu se trudile da uspostave korisne odnose s njima. L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*”, 412-413.

¹¹⁸ C. Luca, „Influssi occidentali sull’atteggiamento politico di alcuni principi dei paesi romeni“, 112.; „(...) *della continuazione delle sue istanze per avere in moglie una figliola del Borisi*“, što je s izvještajem Minia i pismom Borisija već bilo proslijeđeno Kolegiju mudrih i Senatu (u Vijeću desetorice, 4. aprila 1619, upućeno bailu u Carigradu). *Isto*, 119.

¹¹⁹ *Isto*, 115.

¹²⁰ Up.: M. Stoy, „Das Wirken Gaspar Gracianis (Gratianis) bis zu seiner Ernennung zum Fürsten der Moldau am 4. Februar 1619“, 51-56, 84-85.

¹²¹ C. Luca, „Influssi occidentali sull’atteggiamento politico di alcuni principi dei paesi romeni“, 115.; S. Marković, „Barski patricijski rod Borisi u prošlosti“, 89.

¹²² C. Luca, „Influssi occidentali sull’atteggiamento politico di alcuni principi dei paesi romeni“, 115. „Pisma caru Ferdinandu II, Velikom vojvodi Cosimu II od Toscanne, papi Pavlu V i kralju Filipu III od Španije ostala su očito bez odjeka, sa izuzetkom jednog. Samo je papa Pavle V u odgovoru, izvinjavajući se objasnio, da se on, nažalost, uslovljen podrškom koju

na imala je podržavaoce koji su razmatrali mogućnost preduzimanja vojne kampanje hrišćanskih zemalja.¹²³ Otuda, i iz drugih smjerova, ni rodu Borisi nisu bili strani ratni planovi protiv Otomanske imperije.

Rasvjetljavanje okolnosti vezanih za smrt velikog dragomana Borisija

U pismu mletačkog Senata generalnom providuru Zaneu navedeno je da „*fedelissimo Marc' Antonio*“ 1617. g. služi kao veliki dragoman u Carigradu na najveće zadovoljstvo Senata. Na tu se konstataciju 1873. g. nadovezuje T. Luciani: „Nakon 36 godina istrajne, vjerne i cijenjene službe, kojom je podržavao javno dobro, umro je zadavljen na pragu Divana“.¹²⁴

Fig.3. Prikaz vješanja Marc'Antonia Borisija u Kodeksu *Cicogna* 1691, f. 39r, koji se čuva u Muzeju Civico Correr u Veneciji;¹²⁵ didaskaliju je napisao također dragoman: Marco Tarsia bio je „*giovane di lingua*“.¹²⁶

daje caru, ne bi vidio u položaju da se odazove pozivu na pomoć.“ M. Stoy, „Gaspar Gračiani, Fürstder Moldau 1619-1620: seine marginale Rolle in den Anfängen des Dreißigjährigen Krieges“, 314.

¹²³ „Pri tome treba ukazati na to da se *Gračiani* za vrijeme svojeg posljednjeg boravka u Beču 1618. godine priključio jednom pokretu koji je sebi postavio za cilj oslobađanje balkanskih naroda od osmanlijske vladavine, naime takozvanoj *Milice Chrétienne*, odnosno *Militia Christiana*, pri čemu su već od početka 17. vijeka Carlo de Gonzaga vojvoda od Neversa, i kapucin i povjerenik Richelieua, *Père Joseph*, nastojali da ponovo ožive staru zamisao o krstaškom ratu.“ M. Stoy, „Gaspar Gračiani, Fürstder Moldau 1619-1620: seine marginale Rolle in den Anfängen des Dreißigjährigen Krieges“, 313.

¹²⁴ „(...) di assidua, fedele e plaudita servitù, conseguì l'onorato fine di morire strozzato sulla soglia del Divano (...)“ Tomaso Luciani, „Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane. Di alcuni individui delle famiglie Sabini, Tarsia e Borisi di Capodistria e Petris di Cherso. I Borisi.“ *La Provincia, dell'Istria*, Capodistria, 1. agosto 1873, Anno VII, N. 15, 1279, 1305.

¹²⁵ Ilustracija vješanja M. Borisija iz Muzeja Civico Correr (dalje: MCC), *Cod. Cicogna* 1691, fol. 39 r, prenijeta je u djelu E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects and cultural mediation in the early modern Mediterranean*, a ovdje iz: E. Natalie Rothman, „Visualising a Space of Encounter: Intimacy, Alterity, and Trans-Imperial Perspective in an Ottoman-Venetian Miniature Album“, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XL (2012), fig. 24 („Grand Dragoman Borisi Hanged“), 73.

¹²⁶ Nevin e Raniero Speelman-Özkan, „I dragomanni“, *Il Palazzo di Venezia a Istanbul e i suoi antichi abitanti*, a cura di Maria Pia Pedani, *Hilâl. Studi turchi e ottomani* 3, Edizioni

Nakon pogoršanja odnosa između Porte i Venecije, Marc'Antonio Borisi¹²⁷ je uhapšen i okrutno ubijen.¹²⁸ G. Caprin citira T. Lucianija, da je nakon 36 godina revnosne, vjerne i iskrene službe¹²⁹ uslijedila časna smrt Marc'Antonija davljenjem kraj prijestonog Divana, odnosno na pragu sale u kojoj se sastajalo sultanovo vijeće, zbog toga što je neustrašivim duhom, „*al cospetto di quel barbaro Ministro*“, branio pravo i dostojanstvo domovine.¹³⁰

Ca'Foscari, Venezia 2013, 60, 63.

¹²⁷ Osim već navedenih dokumenata, Marc'Antonio Borisi je tokom decenija svoje službe preveo obraćanje sultana Mehmeda III duždu Pasqualeu Cicogni (juna 1595), kao i vladarska obraćanja i ostale zapovijedi najvažnijim osmanskim dostojanstvenicima i područnim upraviteljima. Neka od njih odnosila su se i na prostor današnje Crne Gore: kadiji i kaštelanima Herceg Novog iz 1604; beglerbegu *di Camissa*, sandžaku Hercegovine i kadiji Herceg Novog, 1605; sandžaku Hercegovine, kadiji Herceg Novog i dr., 1605; sandžaku Skadra i kadijama Crne Gore i Podgorice, 1606; kadiji Herceg Novog i kaštelanu te tvrdave iz septembra 1612; sandžaku Hercegovine i kadiji Herceg Novog iz februara 1613; pismo kapetana mora kadiji i kaštelanu Herceg Novog iz jula 1613; obraćanje sandžakbegovima i kadijama od Porte do Klisa; pismo janičarskog age subaši i serdaru janičara u Herceg Novom; kadiji Crne Gore. M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

¹²⁸ S. Marković, „Barski patricijski rod Borisi u prošlosti“, 90.

¹²⁹ Uz naznačeno, dragoman Borisi je u julu 1592, pored verzije A. Negronija, dragomana *Signorie*, preveo pismo bosanskog Hasan-paše generalnom providuru Ermolau Tiepolu o kršenjima važećeg sporazuma od uskoka i mletačkih posada sa zadarske teritorije, i dr. Oko 15. decembra 1595. preveo je sultanovu naredbu beglerbegu Bosne u vezi sa granicama prema Mletačkoj Republici i uznemiravanjem njenih podanika. Godine 1604. preveo pismo sultane majke mletačkoj Sinjoriji, koja obećava prijateljstvo sultana ukoliko se Mlečani budu pridržavali mirovnog sporazuma, kao i sultanov ferman o obnovi mira sVenecijom, koji obuhvata i ostrvoTinos. Krajem januara 1604. je preveo „*involgare*“, utanačenje između sultana Ahmeda i baila Ottavia *Buona* u vezi sa zabranom pristupa gusarima u Modon, Koron, Santa Mauru, Prevezu, Tunis i dr., kao i sa načinom postupanja s mletačkim brodovima u lukama Otomanske imperije; da se za napade senjskih uskoka, koji su podanici „*dell' imperatore di Germania*“ Mlečani neće smatrati odgovornim za štetu; o postupanju s hodočasnici u Svetoj zemlji, i dr.: prijevod je pročitan u Senatu 5. aprila 1605. Oko 10. aprila 1610. Borisi je preveo pismo sultana Ahmeda duždu u vezi sa opravdanjima uništenja od mletačkih brodova galijice Murata raisa kod Paksosa, koji je protivno mirovnom sporazumu gusario u Jadranu; sultan je tražio da se 35 zarobljenih muslimana preda kadiji Preveze. Početkom februara 1618. preveo je pismo sultana Osmana I duždu o posjeti baila prilikom svojeg uzdizanja na tron, o obnovi uslova mira i o šteti nanijetoj bosanski mtrgovcima sa španskih lađa, zbog koje ne smiju biti uznemiravani mletački trgovci u Bosni. Jedan Borisijev prijevod je datiran u februar 1619. (potvrda i obnova mirovnog sporazuma s Mletačkom Republikom od sultana Osmana I, izdate na zahtjev mletačkog baila Francesca Contarinija). *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia* (XXV: 81, 115; XXVII: 4, 6, 7, 36, 90, 92), 63-64, 73, 116-117, 128, 150.

¹³⁰ „(...) Marc' Antonio Borisi coprivano il posto di interprete presso il Divano. Marc'Antonio Borisi mori strozzato sulla soglia della sala, in cui il sultano teneva consiglio.“ U fusnoti na str. 222: „Tommaso Luciani (*La Provincia*, a. VII, n. 15) scrive di Borisi Marc'Antonio: destinato interprete di lingua in Costantinopoli, fu il primo dei sudditi Veneti che sostenesse il carattere di *Dragomanno grande* alla Porta e ,dopo 36 anni di assidua, fedele e plaudita servitù conseguì l'onorata fine di morire strozzato sulla soglia del Divano' per avere al

Još 1680, ali s pogrešnim navođenjem Borisijevog prezimena, B. Nani je saopštio širi kontekst ovoga čina.¹³¹ Vizuelizacija egzekucije velikog dragomana u naručenom Kodeksu možda nije imala samo namjeru da istakne turski inat i okrutnost, već i da prikrije tajne postupke mletačkih državnih inkvizitora, koji su sumnjali da je Marc' Antonio špijunirao za Špance.¹³² Shodno tome, istaknuto je da arhivski dokaz sugerise da se Borisijeva smrt nije zbilja usljed otomanskog kaprica, već prije zbog tajne urote tih inkvizitora.¹³³ Međutim, poznate su šifrirane stavke pisma Zuannea Magna i kolega državnih inkvizitora carigradskom bailu, na osnovu kojih se, na osnovu njegovih veza sa don Ottaviom Sapienzom, kapelanom francuskog ambasadora, otvara pitanje je li zapravo bio i u službi Francuske.¹³⁴ *Inquisitori di Stato* 6. juna 1620. odgovaraju na depešu baila *Zorzia Zustignana*, ističući da je pristiglo obavještenje nedovoljno, zahtijevajući rasvjetljavanje presumirane izdaje pokojnog Borisija u korist Španaca, odnosno Francuza: trebalo je da bailo iskoristi svu marljivost da sigurno proдре u to o kakvoj se praksi, povjerenju i familijarnosti radilo. [„*il già Dragomano Borisi, col mezzo di un Don Ottavio Sapienza, Cappellano di Messer Arlais,*¹³⁵ *Ambasciatore di Francia,*

cospetto di quel barbaro Ministro con intrepido animo sostenuto il diritto della patria. Questo avveniva in principio del secolo XVII.“ Giuseppe Caprin, *L'Istria nobilissima*, Trieste: Libreria F. H. Schimpff, Editrice; Stabilimento Artistico Tipografico G. Caprin, 1907., 217, 222.

¹³¹ „(...) perche al Primo Visirato in Constantinopoli assunto Ali Bassà, già Capitano del Mare, infestissimo alla Republica si dimostrava. Da tali Ministri è quel Grande Imperio assolutamente diretto, mentre i Rè, sepolti ne' lussi, e nelle libidini del Serraglio, chiusi a tutti, eccetto, che a' vitij, lasciano la suprema autorità degli affari a vilissimi schiavi. Costui, portando nella Carica gli affetti di privato, & i pensieri delle vendette per due Galeotte da corso, prese già qualche tempo da' Legni Veneti; sfogò subito il mal talentocontra il Buonricci, Dragomano del Bailo, c'haveva appunto contra di lui proseguito nel sopradetto negotio, facendolo strangolare inguistissimamente.“ Na margini te stranice: „*che f'a togliere ingiustamente la vita al Dragomano del Bailo*“. *Historia della repubblica veneta di Battista Nani*, In Bologna, M. DC. LXXX., Nella Stampa di Gioseffo Longhi., 108.; *Degl'istorici delle cose veneziane, I quali hanno scritto per Pubblico Decreto*, Tomo ottavo, che comprende la parte prima dell' *istoria della repubblica veneta* di Battista Nani, In Venezia, MDCCXX. Appresso il Lovisa., 207. Potercao S. M.

¹³² E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects*, 336-337.

¹³³ ASVe, *Inquisitori di Stato*, reg. 148, f. 27. E. N. Rothman, „Visualising a Space of Encounter“, 72, 73, 79.

¹³⁴ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 140-141.

¹³⁵ Achille de Harlay de Sancy, Kongregacije oratorija Isusa i Bezgrješne (Pariz, 1581 - 1646), sin Nicolasa de Harlaya, seigneur de Sancy, bio je francuski diplomata i intelektualac, poznat kao lingvista i orijentalista. Iskoristio je mogućnosti da nabavi značajne grčke i jevrejske rukopise, koji se sada nalaze u Nacionalnoj biblioteci u Parizu. Između 1610. i 1619. bio je francuski ambasador u Osmanskom carstvu, gdje je na sumnjiv način stekao bogatstvo od oko 16.000 sterlinga, a za prevare je bio kažnjen batinanjem po tabanima, po naredbi sultana Mustafe I. Levefre, jedan od njegovih sekretara, napisao je *Voyage de M. de Sancy, ambassadeur pour le Roi en Levant, fait par terre depuis Raguse jusques à Constantinople*

faceva avvisare Spagnoli](...).¹³⁶ C. Luka donosi pismo sa naznakom šifriranih redova.¹³⁷

Dok se ističe i da je egzekucija 1620. mogla imati veze s Gratianijem¹³⁸ - što je izgledno u vezi s njegovim ustoličenjem, u Borisijevoj rodbini nije nedostajalo poveznica sa Španijom; Marc'Antonioov djed po majci, Antonio Brutti, 1556. godine je bio preporučan povjerenicima španskog kralja Filipa II, a ujak Bartolomeo, dok je bio mletački dragoman u Carigradu, od 1574. do 1579. bio je i španski špijun.¹³⁹ Ipak, recentnija historiografska djela (čak i istih autora) sve manje značaja pridaju ovakvim pretpostavkama.

Izvor s kraja septembra 1620. bilježi njegovo smaknuće, pri čemu se naglašava da je Borisi branio mletački stav bez ikakve uvrede po pašu i više sudije (*Cadileschieri*):¹⁴⁰ „*Fu lungo contrasto, et mentre il Borisi difendeva la causa senza minima offesa, né del Bassà né dei Cadileschieri, il Bassà disse una parola nell'orecchia ad uno delli Cadileschieri, et poi soggiunse, parlando col Borisi: 'si sa bene quanti misfattitu hai commesso', et infiammandosi tutto comandò che immediate fusse dato in mano del Subasi et*

l'an 1611. Ušao je zatim u crkvenu službu postavši biskup Saint-Maloa. „Sancy, Nicolas de Harlay, Seigneur de s.v. Achille Harlay de Sancy“, *Encyclopædia Britannica*, 24 (11th ed.): Cambridge University Press, 131.

¹³⁶U nastavku su i ostali šifrirani redovi: „Presenti di ducento et più M.i[?] per volta et sebene essendo seguita la morte di esso Borisi“, „Della poca fede di Ministro cosi principale“, „Il Borisi col sud.o Capellano, se in effetto egli s'attrova an.a al servitio di Francia, se altri Dragomani han'o“, „Le altri Dragomani, et Ministri suoi haveran'o confidenza, et pratica stretta col d.o Capellano et altri della Casa di Francia non potendo, se non grandem.te conferire al publico servitio, tenerli assai lontani et N. S. Dio la guardi“. (pismo Z. Magna i Državnih inkvizitora bailu u Carigrad. *Inquisitori di stato*, omotnica 148, c. 27. 6. jun 1620.); up.: M'A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.).

¹³⁷C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 116, 140-141.

¹³⁸L. J. Fenella Coulter, „*The Involvement of the English Crown*“, 413.

¹³⁹„*Venice: May 1556, 26-31*“, u: *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, Volume 6: 1555-1558, Rawdon Brown (editor), 1877, <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=100575>.pp. 4-6 (497), (21. 1. 2009.); E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects*, 268.

¹⁴⁰„Iza Muftije je *Cadileschier*, kojeg takođe bira sultan, a može se uporediti u svojem dostojanstvu i zvanju s onima koje hrišćani zovu patrijarsi: ili pak primati i mitropolitte bilo kojeg kraljevstva. Ovih je samo tri u Turskom Carstvu; svaki od njih ima određen dio carstva koji mu je dodijeljen da bude pod njegovim zapovjedništvom i nadležnošću. Jednome od njih određene su turske pokrajine u Evropi, drugi ima one u Anadoliji ili Turskoj nekad nazivanoj Malom Azijom, dok treći ima ovlašćenja nad Egiptom i drugim pokrajinama na istoku Male Azije. Od svega iz provincija što bude sporno i treba utvrđivati žalbom ili drugačije, donosi se na odlučivanje pred *Cadileschierom* te iste provincije.“ *The policy of the Turkish empire. The first booke, Of the seuerall Orders of Religious persons amongst the Turkes: and first of their Priests. Cap. 24.*, Giles Fletcher, London: Printed by Iohn Windet for W[illiam] S[tansby] and are to be soulede at powles Wharfe at the signe of the Crosse Keys, 1597., 72r-72v.

mi licentiò, et di là a poco fu veduto impiccato in una piazza pubblica, atione che mi ha trafitta l'anima vedendo calpestate la dignità pubblica, con certezza di consequenze anco molto peggiori.¹⁴¹ Konstatacija da je paša došapnuo nešto jednom od viših sudija, a zatim rekao Borisiju da je poznato koliko je nedjela počinio te se razjario i zapovijedio da odmah bude predat u ruke subaši, a drugog Mlečanina otpustio, nagovještava da je Ali-paša duže gajio netrpeljivost prema velikom dragomanu.¹⁴²

Veliki dragoman Marc' Antonio Borisi je obješen na javnom trgu, tako da javno dostojanstvo bude zgaženo, po nalogu velikog vezira İstanköylü Güzelce Ali Paše. *Ali-paša Zgodni*, sin İstanköylü Ahmed-paše, osmanskog upravitelja Tunisa, rođen na Kosu, bio je Kapudan paša (veliki admiral osmanske mornarice) oko 1617. g. i veliki vezir Osmanskog carstva od 23. decembra 1619. do 9. marta 1621.¹⁴³ Borisi je bio s njim u sukobu od kada su obojica bili mladi, a smaknut je pod izgovorom da je govorio protiv njegove časti i ličnosti tokom rasprave o žalbi „koju su neki bosanski trgovci podnijeli protiv Mlečana“.¹⁴⁴

Zapravo je nedavno ustoličeni veliki vezir (nakadašnji *Capitano del Mare*, kako to navodi B. Nani), donoseći sa sobom na dužnost taj lični afekt i pomisli na osvetu, krajnje neprijateljski nastrojen prema Mletačkoj Republici zbog nedavno zaplijenjene dvije brze galije od mletačkih lađa, pobijesnio zato što je bailov dragoman Borisi govorio u odbranu uzimanja njegovih *galijica*, te krajnje nepravedno naredio da ga zadave, odnosno javno pogube.

Mletački ambasador u Carigradu Almorò Nani je 4. februara 1620. iz Vinograda Pere pisao duždu i Senatu: „Ambasadori Engleske i Flandrije pozvali su me lično da izraze saučešće povodom Borisijeve smrti, koji je ovdje smaknut. Francuski ambasador, koji još nije vidio sultana, poslao je svojeg sekretara, ali carski veleposlanik nije poslao nikoga, što me je malo iznenadilo.“¹⁴⁵ Mletački Senat se 13. marta 1620. obraćao i ambasadoru Su-

¹⁴¹ Dostavljaču obavještenja je, kako navodi, vezir takođe prijetio da će odrubiti glavu, i da se, ako se ne želi stajati u pravdi, podrazumijeva da je mir prekršen. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 142.

¹⁴² C. Luca smatra da se „*longo il contrasto*“ s početka ovog obavještenja odnosi na nesuglasice između Mlečana i osmanskih podanika Bosne. *Isto*, 142.

¹⁴³ Poznat i kao Çelebi Ali-paša ili İstanköylü Ali-paša; Güzelce Ali-pašu je sultan Osman II pogubio 9. marta 1621.

¹⁴⁴ N. e R. Speelman-Özkan, „I dragomanni“, *Il Palazzo di Venezia a Istanbul e i suoi antichi abitanti*, 59-60.

¹⁴⁵ „Borisi, dragoman venecijanske ambasade, zadavljen naredbom vezira Alija koji je bio kivan na Mlečane zbog dva njegova piratska broda koja su zauzele galije Republike“. „Venice: February 1620, 1-15“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 16, 1619-1621*, ed. Allen B Hinds (London: His Majesty's Stationery Office, 1910 – dalje: London, 1910.), 156-173. *British History Online*, accessed December 13, 2019, [http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp156-173\(no.228\)](http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp156-173(no.228)).

rianu u Hagu: „(...) U Carigradu veliki vezir pobijesnio zato što je dragoman *Marc Antonio* Borisi branio zapljenu njegove *fuste*, učinio mu je da bude javno pogubljen. Upućujemo Vas da sve ovo saopštite Državama, i da dodate da je njihov ambasador tamo (tj. u Istanbulu) obavio vrlo prijateljske usluge u našu korist, zbog čega im toplo zahvaljujemo. Trebalo bi da pozdravimo njegovu izjavu o savezu zaključenom između dviju republika koja bi uvelike koristila našim obostranim interesima. (...)“¹⁴⁶

Pomenuti diplomatski predstavnici bili su ugledne i uticajne ličnosti. Engleski ambasador Paul Pindar (1565-1650), predstavnik kralja Jamesa I u Osmanskom carstvu (1611/20), prethodno je bio trgovac i sekretar engleskog ambasadora. Cornelius Van Haagens je rezidirao u Carigradu od 1612. (kada je poslat da ishoduje zasebne trgovačke kapitule od sultana Ahmeda I) do 1638. g.¹⁴⁷ Francuski ambasador Philippe de Harlay, grof od Césyja, tek je bio stigao iz Pariza da traži zadovoljenje za gubitke katolika i uvredu prethodnom diplomatskom poslaniku, što je 1620. uspješno obavio. Sprijateljio se s patrijarhom Timotejem, koji je umro u jesen te godine, ubrzo nakon večere kod holandskog ambasadora Corneliusa van Haaga, a grof od Césyja je trovanje smatrao zavjerom holandskog i engleskog ambasadora.¹⁴⁸ Djelovanje habsburških rezidenata značajno je doprinijelo da odnosi Beča i Carigrada budu bez tenzija i mirno se odvijaju između 1618. i 1648. g. Izbijanjem *Češke pobune*, baron Ludwig Von Mollard imao je u Carigradu posebnu misiju da osujeti moguće pregovore protestantskih pobunjenika oko pomoći Porte.¹⁴⁹

¹⁴⁶ „Venice: March 1620, 1-14”, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 16, 1619-1621*, ed. Allen B Hinds (London, 1910), 189-201. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp189-201> (no. 285).

¹⁴⁷ Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Abingdon, Oxon: Frank Cass & Co. Ltd, 2006, 46-47. „The Constantinople Patriarch Lucaris, friend of the Rev. Edward Pocock, was executed by strangulation in 1638 and the Patriarch’s collection of rare manuscripts was rapidly removed by his longstanding friend, the Dutch resident Cornelius Van Haagen (1611-38), and dispatched to Holland, including the Greek manuscript of Clemens Alexandrinus’s *Hypotyposes*, which the patriarch had brought from Alexandria to Constantinople, but the ship sank in a storm on the day of its arrival in 1638 in Holland and the manuscripts were lost.” Terrance Michael Patrick Duggan, „On early antiquarians in Asia Minor to the start of the 19th century”, *Gephyra* 17, 2019, 146-147.

¹⁴⁸ Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 84.

¹⁴⁹ Iako Von Mollard nije mogao spriječiti sultana da primi češkog poslanika, a Porta bila sklona da pomogne Pragu, on je uspješno „ohrabrio“ Osmanlije da se opredijele za neutralnost u odnosu na političku avanturu neizvjesnog ishoda. Maria Baramova, „Non-splendid Isolation: The Ottoman Empire and the Thirsty Years’ War“, u: *The Ashgate Research Companion to the Thirty Years’ War*, ed. by Olaf Asbach and Peter Schröder, London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014, 121.

Mletački Senat se 14. marta 1620, nastojeći da iz nastalih okolnosti izvuče što je moguće više, obratio bailu u Carigradu: „Iz Vaših pisama od 21. do 30. januara saznajemo s velikom zabrinutošću o smrti dragomana Borisija. Učinili ste najviše što ste mogli, ali primjećujemo da niste umanjili zagriženi gnjev velikog vezira zbog zapljene njegove galije. Moraćete obilno trošiti novac i pokušati da pridobijete *Chislaragasija*, hodžu i muftiju. Prije svega želimo da u ovom trenutku izbjegnemo otvoreni rat s Turcima.

Međutim, ne sumnjamo da ćete zadržati dobro razumijevanje s ostalim diplomatskim predstavnicima, posebno s onima koji pokazuju najviše prijateljske naklonosti i pouzdanja; mislimo da biste se trebali naročito razumjeti s predstavnicima država (*Flandrije*, tj. Holandije), našim saveznicima. Možemo Vam reći da neki od najvećih hrišćanskih vladara sada nastoje da se Prevedra Republika pridruži savezu protiv cara (sultana). Koristićete ovo obavještenje kako budete smatrali da zahtijeva naša služba, tako da bude iskorišteno u trenutku koji budete smatrali najcjelishodnijim, u vezi sa ambasadorima Engleske i Flandrije, ako vidite da je prikladna.¹⁵⁰

Fig. 4. Kralj James I, commons.wikimedia.¹⁵¹

¹⁵⁰ „Novi vezir koji je naslijedio *Mehemet*-pašu, bio je Ali-paša, bivši pirat, kojega je Eyre opisao kao krvavog, bijesnog, lukavog i na obećanjima lažnog čovjeka.“ „Venice: March 1620, 1-14“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 16, 1619-1621*, ed. Allen B Hinds (London, 1910), 189-201. *British History Online*, accessed December 13, 2019, [http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp189-201\(no.290\)](http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp189-201(no.290)).

¹⁵¹ Kralj James VI i I, portret atribuiran Johnu de Critzu, oko 1605, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:JamesIEngland.jpg#/media/File:JamesIEngland.jpg> (19. 12. 2019.).

Mletački ambasador u Londonu Girolamo Lando je 14. aprila 1620. obavještavao dužda i Senat na sljedeći način: „Njegovo Veličanstvo¹⁵² vratilo se iz Theobaldsa¹⁵³ u subotu. Odmah sam zatražio audijenciju, koja mi je spremno odobrena. Kazao sam mu o okončanju afere Medole, na što je izgledao prilično zadovoljan. Izrazio je jednako zaprepašćenje kobnim postupanjem novog velikog vezira, pokazujući da ne može razumjeti velika i tiranska ovlašćenja koja su sprovodili turski ministri. Rekao mi je da je shvatio da je prethodni vezir, nedavno preminuo, bio naprotiv vrlo razborit i sposoban. Govorio je o smrti nanijetoj Borisiju kao o divljem varvarstvu. Pitao me je li išta osim njegove okorjele mržnje zbog zapljene fuste pomoglo da ga privede na takvu odluku. Pitao me također je li istina da su svi mletački brodovi aretirani u Carigradu, kako je bilo izviješteno, budući da se javno govorilo da su prijetili ratom protiv Kraljevine Krita. Na kraju je pokazao krajnju spremnost da izda izričite i djelotvorne naredbe za nastavak navedenih službi. Izrazio je zadovoljstvo za ono što je njegov ambasador već učinio.“¹⁵⁴

U pismu koje je holandski ambasador napisao 22. maja 1620. ističe se sljedeće: „Vezir je na zahtjev dotičnih trgovaca poslao danas da mletački bailo dođe pred njega u prisustvu *Cadaleschieria*, vodećih službenika, s namjerom da ga pritvori i natjeraju da plati pomenute dugove. Francuski ambasador i ja, na zahtjev baila, pojavili smo se kako bismo pokušali da ublažimo njegov bijes i zamolili da pričekava dolazak ambasadora Giustiniana koji je napustio Veneciju prethodnog 20. aprila. Nakon duže rasprave složili su se da će zadnji put čekati trideset ili četrdeset dana, poslije čega više neće slušati nikakve izgovore. Ako bailo ne bude pristao da plati, vezir će proglasiti mir prekršenim i zaustaviti sve mletačke brodove. Vezir je nadalje pitao odnosne trgovce, ako bailo ne plati, hoće li njihova potraživanja biti zadovoljena ako bude obješen, kao što je bio Borisi. Jednoglasno su se složili i *Cadaleschieri* su to zabilježili. Tako, ako ambasador nije ovlašćen da plati, ne samo da će mir biti prekinut, nego će on možda krvlju platiti dug. Čudimo se

¹⁵²James VI i I (James Charles Stuart, sin Marije, kraljice Škotske i pra-praunuk Henryja VII, Kralja Engleske i Gospodara Irske; 19. jun 1566 - 27. mart 1625) bio je kralj Škotske kao James VI od 24. jula 1567. i kralj Engleske i Irske kao James I iz unije škotske i engleske krune 24. marta 1603. sve do smrti 1625. g.

¹⁵³Kuća Theobalds, smještena u parku Cedars u župi Cheshunt engleske grofovije Hertfordshire, bila je značajan državnički dom, a kraljevska palata u XVI i početkom XVII st. Služila je kao rezidencija lorda Burghleyja i njegovog sina, vodećih kraljevskih savjetnika. James I je uživao da tamo boravi, stekavši i proširivši palatu i park.

¹⁵⁴„Venice: April 1620, 3-15“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 16, 1619-1621*, ed. Allen B Hinds (London, 1910), 219-238. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp219-238> (no. 325). „Prema Naniju, Ali je mrzio Veneciju zbog dvije njegove piratske male galije koje su mu oduzela mletačka plovila. *Storia di Venezia*, i., p. 231.“

što je oprezni Senat Venecije dozvolio da stvari dođu u ovu krajnost.“ Time u svijetu diplomatske korepondencije i kulminira referiranje na Borisijevo pogubljenje.¹⁵⁵

Nasljednici i nasljeđe Marc'Antonia Borisija

U Kopru su, nekoliko godina ranije, doseljeni Borisi prihvaćeni za plemiće. „*Bernardo, Francesco e Marc'Antonio fratelli Borisi*“, bilježeni su kao „*nobili di Capodistria dal 1617*“.¹⁵⁶ Prethodno su zatražili da, oni i njihovi potomci, budu učinjeni nobilima Kopra, u vezi sa čime je mletački Senat prikupio obavještenja od potestata i kapetana Kopra, baila u Carigradu Almoròa Nanija i generala u Istri Michiela, te odlučio udovoljiti njihovom zahtjevu, ali, umjesto da ih učini nobilima „*di moto proprio*“, preporučio je tajnim pismom generalnom providuru Zaneu, određenom za Istru, da utiče da Vijeće plemića Kopra odluči da ih primi u svoje okrilje. Potestat (i) kapetan Kopra u odgovoru ističe sljedeće: „*Budući obavezan izreći pod zakletvom i svojeručnim potpisom moje mišljenje, kako mi nalaže Vaša Vedrina u pismima od prvog ovoga mjeseca, o molbi gospode Bernarda, Francesca, i Marc'Antonija, braće Borisi, kojom traže da sa svojim zakonitim potomcima budu učinjeni plemićima Kopra, kakvima su već učinjeni Brutti, njihovi rođaci, sa svim poštovanjem Vam izjavljujem da je godine 1575. ... septembra,*¹⁵⁷ *gospodin Giacomo Brutti, sada „Capitano de' Schiavi“, malo prije toga došao da prebiva u ovom gradu zbog gubitka Ulcinja, njegove domovine, temeljem svoje molbe Najizvršnijem vijeću desetorice „con la Zonta“ proizveden u plemića Kopra s potomcima, te Vam uz ovo šaljem prijepis cesije izvadene iz registara ove kancelarije. S obzirom na to da je Brutti predak po majčinoj strani gore navedenih Borisija, nagovorio ih je da se i oni nasele u ovom gradu, zbog izgubljenja „d'Antivari patria loro“, koje su pretrpjeli, a oni su tokom vremena stekli nekretnine, kako kuće u gradu, tako i solila, i posjede na ovoj teritoriji; i uistinu, gospodin Francesco, jedan od njih, koji se u Vlaškoj nalazi, tamo sada sa ženom drži otvorenu kuću: kako je svaki od njih, od kada su se tu naselili, živio časno, kao što i sad žive gospoda Bernardo i Marc'Antonio sa službom koju obavljaju Vašoj Vedrini*

¹⁵⁵ „Venice: September 1620, 1-10“, u: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 16, 1619-1621*, ed. Allen B Hinds (London, 1910), 382-395. *British History Online*, accessed December 13, 2019, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol16/pp382-395> (no. 533).

¹⁵⁶ Giovanni Radossi, „Monumenta heraldica Iustinopolitana, Stemmi di rettori, di famiglie notabili, di vescovi e della città di Capodistria“, *Collana degli Atti*, Centro di Ricerche Storiche - Rovigno, n. 21, Rovigno-Trieste 2003, 91.

¹⁵⁷ T. Luciani, „Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane. I Bruti e i Borisi.“, 1304.

u Carigradu, zaslužuju milost koju traže. Ovo je moje mišljenje na osnovu obavještenja koja sam dobio. Hvala. Iz Kopra, 16. februara 1617. Francesco Querini, potestat kapetan, svojeručno, pod zakletvom.¹⁵⁸

Marc'Antonio je poslovne aktivnosti nastavljao smjerovima poslovanja svoje braće,¹⁵⁹ pa je 25. marta 1619. u mletačkom bailatu u Carigradu vratio 3.000 cekina i druge stvari Radu Mihneau, vojvodi Vlaške i Moldavije, koje je ovaj kao dug svojeg oca predao velikom dragomanu da ih pošalje jednom venecijanskom trgovcu.¹⁶⁰ Takođe je kreditirao i Gaspara Gratianija, pozajmivši mu 1619. g. iznos od 5.500 talira, kada ga je sultan Osman II imenovao za vojvodu Moldavije. Ovaj je iznos dijelom vraćen trgovcu Pellegrinu Testi, kreditorovom zetu.¹⁶¹ Bernardo, Marc'Antoniov brat, na visoku dužnost velikog hetmana imenovan je od Gratianija, koji je imao dugove i prema obojici braće Borisi.¹⁶² Bernardo i Marc'Antonio su učestvovali u spoljnoj trgovini rumunskih vojvodstava, nudeći zainteresovanim mletačkim trgovcima pozajmice s niskim kamatama za kupovinu koža, voska, ribe i kavijara na području donjeg Dunava.¹⁶³ Smrt Marc'Antonija otvorila je i pitanja u vezi sa njegovim nasljedstvom, jer je dio kapitala investirao u trgovačke poduhvate braće Francesca i Bernarda.

Nekoliko mjeseci nakon smrti velikog dragomana,¹⁶⁴ njegovoj djeci su u pogledu nasljeđivanja već bili određeni tutori iz grčko-levantinske za-

¹⁵⁸ *Isto*, 1304-1305.

¹⁵⁹ Braća Marino, Marc'Antonio i Francesco bili su faktori kompanije *Paruta*; Francesco Borisi je već u proljeće 1588. bio u Trgovištu i Bukureštu radi zaključenja jednog posla. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 58-60, 75.

¹⁶⁰ Cristian Luca, „Aspetti riguardanti i traffici mercantili e la circolazione del denaro tra Venezia, Constantinopoli e i Principati Romeni nei secoli XVI-XVIII”, *L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influssi interscorsi tra stati e civiltà (1300-1700)*, Cristian Luca. Gianluca Masi (eds.), Brăila – Venezia: Museo di Brăila, Istros editrice, 2007, 265; C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 50.

¹⁶¹ Cristian Luca, „Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role in the development of the international trade exchanges in the Seventeenth Century”, *Český časopis historický*, 109, No. 2, 2011, 305.

¹⁶² C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 76. Aprila 1620. Bernardo Borisi je pozajmio 1.757 cekina kritskom trgovcu Constrandineu Battisti Vevelliju, koji je, izvozeći značajne količine usoljene jesetre, kavijara, neprerađene govede kože i sirovog pčelinjeg voska u Veneciju, hitno trebao gotovinu. C. Luca, „Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role”, 305.

¹⁶³ Cristian Luca, „Associazionismo e indivisualismo nel commercio internazionale riguardante l'area del Basso Danubio fra XVI e XVII secolo”, *Quaderni della Casa Romena di Venezia*, no. 4, Bucarest-Venezia 2006, 160.

¹⁶⁴ Borisijeva služba i smrt će zapravo decenijama biti referentna uporišta dragomanima (Giovanni Antonio Grillo, 1627, za kojeg će se udati njegova udovica; neprijateljski raspoloženi Pietro Nicolini, 1638) koji su nastojali da, ukazujući na postignuća i opasnosti svojeg zvanja, ishoduju beneficije i poboljšaju vlastiti materijalni položaj.

„Najvedriji Dužde, najsvjetlija i najodličnija gospodo, tokom 30 godina, za koje vrijeme sam ja Giovanni Antonio Grillo, najponizniji i najodaniji sluga Vaše Vedrine i najsvjetlijih

jednice¹⁶⁵ u Peri. U Carigradu je 25. juna 1620. sačinjen sporazum između Pellegrina Teste, zeta pok. Marc' Antonia i Oliviera Olivierija, velikog dra-

vaših odličnosti bio zaposlen u službi dragomana Kuće (bailata) u Carigradu, dugim i možda pretjeranim može se učiniti prepričavanje pojedinosti mojih napora, svih upravljenih s jedinim ciljem da svojim učincima potvrdim ime dobrog i vjernog sluge Vaše Vedrine, i utisnem ga u svoje potomstvo, kao što sam ga naslijedio od svojih predaka.“ Grillo nadalje izlaže teškoće koje je podnio tokom rada sa više baila i drugih mletačkih dostojanstvenika, u najrazličitijim poduhvatima, posebno zato što je bio neposredno izložen, vjernim prevodjenjem zvaničnih mletačkih stavova, kao i odbijanjem licem u lice pravde osmanskih zvaničnika, što se smatralo najstrašnijom blasfemijom („*i quali tenevano per un horrenda bestemia sentir su la lor faccia à ricusar la loro Giust.a*“). Njegova neprestana služba, koja je obuhvatala i sporove oko razgraničenja i oslobađanje roblja, odnosila se takođe na prepisku na turskom, što je obavljao na uštedu bailata, s obzirom da je u vrijeme Borisija za to uvijek držan plaćeni pisar, ali od kada je taj *skrivan* preminuo ni jedan više nije uziman na njegovo mjesto. Završni dio pisma odnosi se na upoređenje vlastitog stanja i beneficija pok. Borisija, na osnovu čega dragoman Grillo traži povećanje prinadležnosti; „(...) i drugim teškim nesrećama, koje su se događale svakog dana u tako burnim vremenima, da su i sam kralj i velikaši carstva drhtali od moći i bijesa milicije, kao što sam ja bio onaj koji je tumačio duh i osjećanja Vaše Izvrsnosti, i uvijek prvi išao pred svima velikima bez ikakvog obzira na životne opasnosti, tako da mi je vrlo često zapadalo da moram osjetiti navalu njihovog nasilja, čega sam se (i)ako je Vaša Izvrsnost znala, brzo oslobađao s punim ugledom i dostojanstvom Vaše Vedrine, a **nije da svaka od tih nesreća sa svježim sjećanjem na slučaj Borisija nije bila dovoljna za podizanje duha i svima za bodrenje** („*con la frresca memoria del caso del Boprasi non bastasse à levar l'animo, et l'ardire ad ognuno*“), koji sam ipak održao vrlo živim i uvijek ću zadržati bez ikakve promjene. Na kraju, nakon što sam u potpunosti zadovoljio potrebe službe i dolaska Najodličnijeg sadašnjeg baila Veniera, dovevši me da služim kao dragoman Najodličniji Giustiniano na povratku u domovinu, nalazim se s poštovanjem pred nogama (Vaše) Vedrine i Vaših Najsvjetlijih Odličnosti, ponizno predstavljajući muke moje sudbine s težinom izuzetno brojne porodice od 17 ustiju, obavezom dostojnog oblačenja, gdje samo za jednu od ovih najneophodnijih potreba nije ni izbliza dovoljno cijelih 300 cekina, koju držim s dvije veste; Pribjegavam ničice urođenoj velikodušnosti Vaše Vedrine i Vaših Najsvjetlijih Odličnosti, moleći da se smilujete utješiti me upražnjenim naslovom velikog dragomana, i da pomognete mojem siromašnom stanju s redovnim povećanjem od 12 cekina mjesečno, s mogućnošću da se poslije moje smrti mogu prenijeti na dva moja sina, ili kćeri, za izdržavanje kuće, na način kako ih je Najodličniji Senat odobrio godine 1615, 11. juna pokojnom Borisiju, i pored toga s dvije odjeće, kako je pak i on isti imao; Ne morajući ćutati, kada dobijem, kako se pouzdajem, ovu milost, u svakom slučaju ću se naći s **250 cekina manje od onoga što je Boris zadržao do vremena kada je postigao istu milost s 30 godina službe** („*con 250 cechini manco di quello, che teneva esso Borisi sino al tempo, che ottenne la med.ma gratia con 30 anni di servitio*“), koliko i ja sad imam (...).“ (Collegio, Risposte di dentro, omotnica 18 240) 18. oktobar 1627. M' A. Borisi, <https://dragomans.digitalscholarship.utsc.utoronto.ca/node/3806> (21. 12. 2019.). Potcrtao S. M.

¹⁶⁵ „Simon Nicolini, poznat kao Kipranin Nicolicchi, otac mene Pietra, najodaniji sluga Vaše Vedrine, u mladoj dobi postao je rob, nakon jadnog masakra tog kraljevstva; i premda je tada sve izgubio, naučio je dobro turski i druge jezike, čime je, potom oslobođen, služio kao dragoman u Carigradu dvedeset šest godina, u najvećim opasnostima, u najtežim i najvažnijim intrigama osmanske Porte, uvijek poput kolege u jednakom riziku sa usmrćenim Marc' Ant.o Borisijem, koji je na Nebu („*co'l fatto morire Marc' Ant.o Borisi, che sia in Cielo*“); čijaje vjernost provjerena čestim komisijama (...).“ (Collegio, Risposte di dentro,

gomana francuske ambasade, kao i trgovaca Giorgia Coressija i Tommasa Zanettija, tutora zakonitih nasljednika pok. Borisija, u pogledu iznosa koji se ovim strankama duguju po potraživanju od dužnika Gaspara Gratianija, nekadašnjeg vojvode Moldavije.¹⁶⁶ Narednog je dana u Carigradu notarski obznanjeno da je „*Il magnifico Signor Giovanni Domenico Thomasi, quondam Nicolò¹⁶⁷ d'Antivari*“ u svojstvu prokuratora i povjerenika „Nasvjetlijeg g. Pietra Gratianija, sinovca Najsvjetlijeg i Najizvršnijeg g. Gaspara Gratianija-Vojvode Moldavije, došao u kancelariju Najizvršnijeg g. baila Venecije i zatražio da se zabilježi u prisustvu nižepotpisanih svjedoka, da su, primivši prethodnog mjeseca decembra (1619. g.) odnosni g. Pietro Gratiani i Giovanni Domenico Thomasi od našeg tumača g. Bernarda Borisija u Moldaviji dvanaest torbi punih novca po svojem pravu, zapečaćenih istim pečatom, oduzeli su ih rečeni g. Pietro i Thomaso u *Anas Chioi*, mjesto daleko odavde pola dana, gdje je pok. g. Marc'Antonio Borisi uputio da podigne navedenih dvanaest torbi. Pellegrin Testa njegov zet, ovdje prisutan, koji je potvrdio da ih je odnio u kuću rečenog pok. g. Borisija, i predao mu ih na ruke, kojima je poslije raspolagao shodno naredbama navedenog g. Bernarda, njegovog brata. Otuda, jednako pristupili u prijerečenu kancelariju Najsvjetlija gospoda Olivier Olivieri, veliki dragoman Najhrišćanskijeg Veličanstva u Peri, Giorgio Coressi g. Petra s Hiosa, Thomaso Zanetti g. Leonina takođe iz Pere, kao tutori nasljedstva gorenavedenog pok. g. Borisija, potvrđuju da su prethodno navedene torbe, dok je bio živ pok. g. Borisi, u dobrom stanju stigle u njegovu kuću i u vlastite ruke; što su svi za svaku dobru svrhu tražili da se zabilježi.“¹⁶⁸

Vrhovna mletačka vlast je, brinući se o njegovim nasljednicima, učinila da pokojnikov sin *Pietro Borisi*, rođen 1617. g., bude među „*giovani di lingua*“ avgusta 1625. u ambasadi u Carigradu (kojim je tada harala kuga).¹⁶⁹

kutija 29), 16. januar 1638.: „(...) *sempre come Collega di pari rischio co'l morto Marc' Ant.o Borisi, che sia in Cielo, cimentato p[er] tale dalle frquenti commissioni de gl' Ill.mi et Eccm Sig.ri Baili, et Ambasc.ri di quel tempo;*“ 9. avgust 1638. *Isto*.

¹⁶⁶ „(...) sottoscritta d'ambe le parti, presenti li sottoscritti testimonij (...) Io, Giovanni Domenico Thomasi, (...), Giovanni Antonio Grillo (...)“ C. Luca, „Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role“, 315-316.

¹⁶⁷ Još jedan Baranin, Ivan Dominik, zaigrao je tako ulogu u svijetu diplomatskih relacija. Njegov otac, Nikola Franov *de Thomasiis*, rođak i prokurator Antuna *de Thomasiis*, barskog vikara, shodno prokuri od 20. marta 1596, primio je od epitropa Ivana Marinovog Restija tri legata: 20 talira za popravku crkve Sv. Marije *izvan zidina*. 100 talira koje je trebalo raspodijeliti siromasima ili za otkup barskih zarobljenika, te tri cekina za održavanje gregorijanskih misa za dušu ostavitelja Luke Alatovića. Savo Marković, „Prethodnica modernog građanstva: barski rod Alatović“, *Istorijski zapisi*, god. XCI, br. 1-2/2018 (2019), 183.

¹⁶⁸ „Testes: Il Signor Giovanni Antonio Grillo, Dragomanno della Serenissima Signoria di Venetia, quondam Signor Ambroso da Pera; Domino Formentio Formenti di Domino Giovanni Antonio da Como.“ *Anas Chioi* je Arnavutköy kraj Istanbula. C. Luca, „Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role“, 316-317.

¹⁶⁹ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 116.

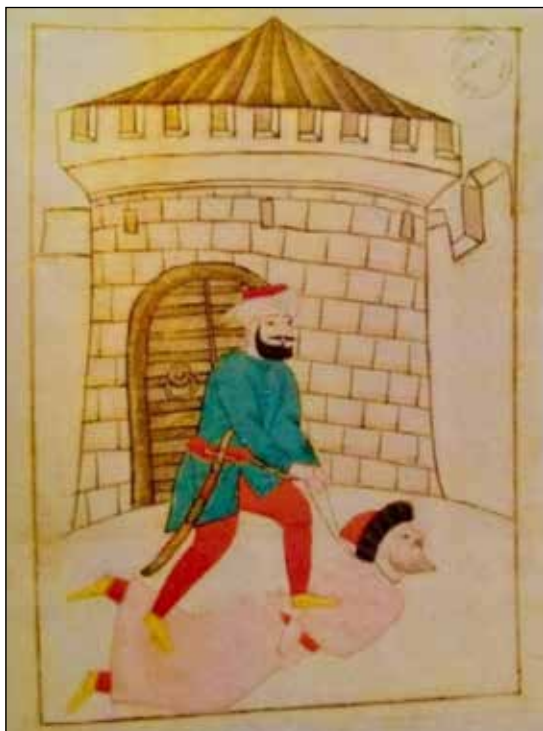

Fig.5. Prikaz davljenja velikog dragomana Grilla po naredbi velikog vezira, iz MCC, *Cod. Cicogna* 1971, fol. 38r., prenijet je iz: E. Natalie Rothman, „Visualising a Space of Encounter: Intimacy, Alterity, and Trans-Imperial Perspective in an Ottoman-Venetian Miniature Album”, fig. 23,73.

Marc'Antoniova udovica Soprana (E)Caterina Olivieri-Borisi udala se zatim za velikog dragomana Giovannija Antonija Grilloa,¹⁷⁰ zvanog i Antonaki,¹⁷¹ koji će biti zadavljen 1649. g.¹⁷² Soprana se pominje u testamentu svoje kćerke iz drugog braka, Honorate (Onorate, Gioie) Grillo, 1658. g., koju je nadživjela.¹⁷³

Iako konsolidovanje savezništva između Mletačke Republike, Otomanskog carstva i Moldavije nije uspjelo, povezivanje uticajnih hrišćanskih porodica u Carigradu se nastavilo. U vremenu 1618/19, venecijanski trgovac Pellegrino Testa zvani *Fortuna* oženio je Marc'Antoniovu kćerku Franceschinu.¹⁷⁴ Međutim, nakon 1623. brak je propao i supružnici su bili razdvojeni; Pellegrino je 1636. g. bio u Moldaviji, dok je Franceschina ostala u Cari-

¹⁷⁰ Ambrogio Grilli, sin Antonakija (*Antonache*), posredstvom ljekara Hansa Andersa Skovgaard (zeta Borisijevih), nastojaće 1642. g. da oženi kćerku moldavskog vojvode Vasilea Lupua. Brak se loše završio 1649. g. „Le vieux Grilli lui-même est mort étranglé dans les prisons turques par les soins de son ,cousin““. E. Lozovan, „Un médecin danois en Moldavie“, 82-83

¹⁷¹ Cristian Luca, „Documentary notes relative to the kinships of Levantines and Venetians with the princely families from Wallachia and Moldavia (16th - 17th centuries)“, *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin)*, Studii în onoarea profesorului Victor Spinei, eds. Dumitru Țeicu, Ionel Căndea, Brăila: Muzeului Brăilei, Editura Istros 2008., 665. Na dužnosti redovnog dragomana bio je 1614. g. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 120.

¹⁷² E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects*, 258, 336.

¹⁷³ C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 125, 148.

¹⁷⁴ *Isto*, 118. E. Lozovan ističe da je upravo ovu kćerku *Marc-Antonia* Borisija tražio za ženu moldavski vojvoda Gaspar *Graziani*, ali da se dužd tome usprotivio. E. Lozovan, „Un médecin danois en Moldavie“, 83.

gradu sa njihovom kćerkom Asaninom Testom Borisi. Godine 1639, a svakako prije marta 1641, *Franceschetta*¹⁷⁵ se udala za sultanovog i ljekara mletačkog baila, Danca Hansa Andreasa Skovgaard (1604-1656; *Giovanni Andrea Scoccardi*).¹⁷⁶ U ovom braku rođena je kćerka Gioia (Elena),¹⁷⁷ koja se prije 1654. g., iako je otac bio obećao sekretaru francuskog ambasadora, udala za carigradskog ljekara Giovannija Mascellinija iz Pesara (1612-1675).¹⁷⁸ Franceschina *Borissi* je bila vlasnica posjeda *La Stefanina* na po-

¹⁷⁵Franceschina Borisi Scoccardi je 6. februara 1659. povjerila dragomanu Paolu Vecchia (koji je bio oženio Cassandru, sestru Ambrogia Grilloa, polubrata - *fratello uterino*- Pietra Borisija), da joj povрати posjed nad *Stefaninom*, nad kojim je *Signora Franceschina* imala vlasništvo „*come dalle scritture autentiche appar, lasciategli dal quondam Domino Francesco Borisi, suo zio paterno*“, a koji se posjed tada nalazio u vlasti njenog brata Pietra. Isti je zadatak povjeravan 1. i 6. avgusta 1660. njenom zetu Giovanniju Mascelliniju i venecijanskom patriciju Nicolòu Dolfinu. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 118, 146, 236; tab. 9.

¹⁷⁶Kao datum i mjesto njegovog rođenja navedeni su i 2. jun 1600. u Helsingøru. Diplomirao je medicinu u Padovi, nakon studija koje je pohađao i na univerzitetima u Kopenhagenu, Vitenbergu (gdje je 1625. stekao titulu *magister*) i Lajpcigu te vremena koje je proveo u Rimu i Sijeni. Navodi se i da je 1627. predavao u Pizi. Zatim se preselio u Carigrad, gdje je (1628/32) obavljao posao ljekara pri mletačkom bailatu, nadajući se da će isposlovati premještaj u Veneciju. Međutim, prihvatio je 1641. g. ljekarsku službu kod moldavskog princa Vasilea Lupua (1634-1653), na dvoru u Iašiju (u Moldaviji je bio već 1634. sa stricem svoje mlade, Francescom Borisijem). Otuda je dostavljao obavijesti habsburškoj ambasadi pri Porti, ali i bailu, budući da su ga plaćale obje strane. Oko 1647/48. vratio se posve s moldavskog dvora u Carigrad, gdje je još u januaru 1645. od nasljednika Stefana Pirona kupio kuću u Peri, u kojoj su živjele njegova žena Franceschina i kćerka Gioia. Važnost njegovog političkog i vojnog obavještajnog posla posebno je priznata tokom Kandijskog rata. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 162-164.; E. Lozovan, „Un médecin danois en Moldavie“, 82.

Danac je od 1650. do 1656, kada je umro u osmanskoj prijestonici, vjerno služio mletačkim strateškim interesima, izvršavajući misije visokog rizika i doprinio uklanjanju nekih renegata angažovanih u službi Porte. Sekretar Ballarin jasno kaže u depeši od 5. januara 1654. da su *Scoccardi* i njegov zet - Giovanni Mascellini iz Pesara, suprug Elene, jedine kćeri rođene iz braka *Scoccardija* s kćerkom pok. velikog dragomana Borisija - bili među pouzdanim došnicima Republike Sv. Marka. Crisitan Luca, „Alcuni ‚confidenti‘ del bailaggio veneto di Costantinopoli nel Seicento“, http://www.oocities.org/Marin_Serban/Luca2003.html (21. 12. 2019), 302-303.

¹⁷⁷Njoj je dukalom dužda Francesca Erizza od 13. marta 1641. potvrđeno 20 cekina, ali ne i ista subvencija preminule tetke Alessandre, iako je Gioia bila „*in povero stato*“. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 143-144. „*Signora Gioia Scoccardi Massellini*“, u vezi sa muževljevom ostavinom: 2. maja 1675. *Isto*, 158.

¹⁷⁸Još od 1648. g. ljekar vlaških vojvoda Mattea Bassaraba (1632-1654) i Costantina Šeršana Bassaraba (1654-1658), dostavljao je iz Vlaške obavještenja od značaja za Mletačku Republiku. Na vrhuncu svoje karijere, Mascellini je liječio u mletačkoj ambasadi, „*come anche li schiavi nelle Sette Torri*“, te postao ljekar sultana Mehmeda IV (1648-1687) i drugih otomanskih visokih dostojanstvenika (velikog vezira Köprülüzade Fazıl Ahmedpaše, 1661-1676, s kojim je 1669. otišao na Krit). *Isto*, 164-166, 177-178, 245. Kao vrijeme sklapanja braka Skovgaardove kćeri i Mascellinija navodi se i jun 1656. E. Lozovan, „Un médecin danois en Moldavie“, 88.

dručju Kopra, koji joj je ostavio pokojni stric Francesco, a koji je 1660. bio „*in poter*“ njenog brata Pietra.¹⁷⁹

Kćerka „*del martire Dragoman Grande*“ Marc' Antonia Borisija - *Cecilia*, koja se u maju 1620. g. bila udala za Cristofora¹⁸⁰ II Bruttija (sina Benedetta *Paharnica* i Despina), dragomana od 1615,¹⁸¹ kojeg je od 1605. kao „*giovane di lingua*“ obučavao njen otac, nakon smrti svojeg prvog muža,¹⁸² već je 1632. bila udata za plemića genoveškog porijekla s Hiosa – Pantaleonea, sina Michela Mamuca della Torre, pripadnika jedne od najmoćnijih latinskih porodica u Otomanskom carstvu (njegova majka bila je Geronima Giustiniani iz Venecije).¹⁸³ Njihov sin Marcantonio,¹⁸⁴ rođen 1636,¹⁸⁵ oženice 1673. Giustinianu Tarsia¹⁸⁶ i postati 1701. godine dragoman Svetog Rimskog Carstva, dok će se jedna njihova kći udati za Hendrika Henningsa, holandskog trgovca u Carigradu.¹⁸⁷ Prema dokumentu iz maja 1663, Ceciliji i

¹⁷⁹C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 150.

¹⁸⁰Njihova djeca bili su: *Cristoforo* (III, rod. oko 1620/29 – umro poslije 1670), mletački dragoman od 1660. g. i *Coconeta*, koja se pominje 1658. g. C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 124, 149, tab. 7.

¹⁸¹U avgustu 1615, dok se obučavao za tumača, bailo Almorò Nani ga je predložio duždu, tražeći da sa Krfa, gdje je pratio odlazećeg mletačkog baila Cristofora Valiera (1611-1615) bude pozvan u Carigrad i preuzme dužnost dragomana. Kako je oženio kćerku svojeg neposredno nadređenog, kojoj je Senat dodijelio miraz od 500 srebrnih dukata, sedam godina kasnije *Cecilia* je ponovo zahtijevala isplatu novca. U januaru 1630. Cristoforo nije bio među živima. Njegov sin Cristoforo III Brutti, kojeg je oko 1620. dobio s Cecilijom, 11. septembra 1639. primljen je kod baila kao „*giovane di lingua*“. Umro je iza 1670. g. *Isto*, 112-114.

¹⁸²Iznenadna smrt Cristofora II Bruttija, poslovnog partnera Tommasa Zanettija iz Pere ostavila je neisplaćenim njihov dug Venecijancima Marcu Cornaru i Giuseppeu Damianiju, a većinu kapitala uloženog u različite poslove, čime je započeto dugotrajno sporenje između Tommasa, Despina Brutti (dragomanove majke) i Cecilije Borisi (udovice). C. Luca, „*Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role*“, 310-312. *Isti*, *Dacoromano-Italica*, 113.

¹⁸³A. Pippidi, „*Quelques drogmanes de Constantinople au XVIIe siècle*“, 151.

¹⁸⁴„*Applicatosi però a quello delle Lingue negli ozj, che concedevano i cavalereschi essercizj, fece in pochi anni mirabile acquisto della Latina, Italiana, Francese, Greca, Croatta, Araba, Persiana, Turca, e Tedesca.*“ *L'Immortalita Del Cavalier Marc Antonio Mamuca Della Torre*, C3.

¹⁸⁵„*In Pera di Constantinopoli (Borgo de' Nobili Cattolici Orientali, ed illustrato dalla residenza degli Ambasciatori de' Principi Cristiani) correndo l' anno della nostra Redenzione, 1635. di Pantaleone Mamuca, e della Contessa Cecilia Borisi, figlia del quondam Conte Marc Antonio Borisi di Capo d' Istria, detta anticamente Giustinopoli, nacque questo Cavaliere.*“ *Isto*, A 11.

¹⁸⁶Prevodilac Giacomo Tarsia, u mletačkoj službi dragomana od 1670, bio je sin i mladi brat nekoliko prethodnih mletačkih dragomana u Carigradu, oženjen praunukom Marc' Antonia Borisija. Između ostalih radova, G. Tarsia je 1675. završio italijanski prijevod hronike bagdaskog otomanskog historičara Hasana Vecihija (1620-1661.), *Successi dell'Impero Ottomano*, na 360 strana, koji se čuva u Marciani u Veneciji. E. N. Rothman, „*Afterword: Intermediaries, Mediation, and Cross-Confessional Diplomacy*“, 254.

¹⁸⁷E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects*, 256-257, 464.

Cristoforu III bilo je zabranjeno da se koriste novcem dobijenim prodajom kuće koje je izgorjela u Galati, a koju je ona prodala Josifu (*Giosef*) Jevrejini, zbog spora koji je bio u toku s dragomanom Grillom.¹⁸⁸ Cecilija je 1684. g. još živjela u Carigradu, vjerovatno nadživjevši sina - dragomana Cristofora III Bruttija - budući da je od mletačke ambasade postigla isplatu mjesečne penzije od 12 srebrnih španskih reala.¹⁸⁹

Sultana se udala za pripadnika porodice Salvago.¹⁹⁰ Alessandra, kći velikog dragomana Marc-Antonija Borisija i njegove druge žene Soprane Caterine Olivieri, udala se za dragomana Giovannija Battistu Navona. Njihov sin zvao se Alessandro i on će takođe postati mletački dragoman. Ona se kao preminula pominje 13. marta 1641.¹⁹¹

Pietro Borisi, Marc'Antoniov sin, nazvan po djedu, koji je službu dragomana za turski jezik obavljao u razdoblju iza 1625. i prije 1655, oženio se 7. avgusta 1634. Marijom Verzi. On se u Kopar iz Carigrada već bio vratio 1652, ili najkasnije 1655. kada je polubratu, dragomanu Ambrogiu Grillu (†1679), povjerio ishodovanje svojih plata i odjeće od mletačkog baila.¹⁹² Pietru i njegovim muškim nasljednicima su 1648. g. potvrđena nasljedna titula i konvalidirani posjedi priznati 1617. g. kraj Vrsara u Istri; tada su dobili titulu *Conti*. Diplomom dužda Francesca Molina, 31. marta 1648. Pieru Borisiju iz Kopra potvrđena je titula *Conte Veneto „di Fontane“*¹⁹³ i jurisdikcija u prvoj instanci s pravom apelacije u Kopar, nad Funtanom i njenom teritorijom, koja se otada zvala grofovija (*Contea*).¹⁹⁴ Pietro je umro prije 1686. g.¹⁹⁵

*

Vjerovatno je dugogodišnje neprijateljstvo velikog dragomana i velikog vezira okončano kobnim krajem Baranina po rođenju. Raspoloživi izvori ne razotkrivaju konspirativne dojave ili tajno obavještanje koji su bili

¹⁸⁸C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 153.

¹⁸⁹*Isto*, 118, 152.

¹⁹⁰*Isto*, 118, 143.

¹⁹¹E.-N. Rothman, *Between Venice and Istanbul: trans-imperial subjects*, 224.; C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 116-118, 143-144.

¹⁹²C. Luca, *Dacoromano-Italica*, 116-117, 146; tab. 9.

¹⁹³„Mittelst Decret des venetianischen Senates de dato 31. März 1648 ist den Provveditori über die Lehn gestattet worden dem Peter Borisi, aus Capo d'Istria in Istrien gegen Erlag von tausend Ducaten mit dem Jurisdictionen-Lehn Fontane (einem Dorfe sammt Castell) zu belehnen.“ Carl Georg Friedrich Heyer Von Rosenfeld, *Wappenbuch Der Adel des Königreichs Dalmatien*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe. (Emil Küster.), 1873., 5, 30, 99.

¹⁹⁴T. Luciani, „Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane. Di alcuni individui delle famiglie Sabini, Tarsia e Borisi di Capodistria e Petris di Cherso. I Borisi.“, 1279.

¹⁹⁵S. Marković, „Barski patricijski rod Borisi u prošlosti“, 92.

suprotni mletačkim interesima. Pri tome, mučeništvo Marc' Antonia Borisija je Mletačka Republika posebno respektovala u kasnijem razdoblju, a odrazilo se na status i ugled njegove porodice, i roda u cjelini. Uz tragičan kraj, tome su svakako doprinijeli ugled i uticaj koje je rado viđeni poliglota uživao u diplomatskom svijetu osmanske prijestonice. Djelotvornom operativcu povjeravane su diplomatske misije od Venecije do Jedrena, a njegovi trgovački interesi na moldavskom dvoru usmjeravaće mletački poslovni svijet u još jedno područje Osmanskog carstva raširenog na tri kontinenta. Upravo je iz Borisijevog okrilja iznikla cijela nova generacija mletačkih dragomana, koji će svojim umijećem u dugom vremenskom periodu obogaćivati javnu i tajnu diplomatiju, žarišne kontakte i predstave drugoga u političkim odnosima Zapada i Istoka.

Fig.6. Funtana, Istra.¹⁹⁶

¹⁹⁶Bedrudingusic, <https://bedrudingusic.files.wordpress.com/2015/11/funtana.jpg> (1. 12. 2017.).

Fig. 7. Utjeha, Mrkojevići.¹⁹⁷

Savo MARKOVIĆ

MARC'ANTONIO BORISI: THE LIFE AND DEATH
OF THE NOBLEMAN OF BAR AND KOPAR,
THE GRAND DRAGOMAN OF VENICE

Summary

On the basis of historical sources and historiography, the life path and circumstances surrounding the death of Marc'Antonio Borisi (c. 1570 - 1620), the nobleman of Bar, the Grand dragoman (interpreter) in the Venetian embassy of Constantinople, are reconsidered. Marc'Antonio, son of Pietro Borisi and Giacoma (Giacomina) Brutti from Ulcinj, was born most probably in Bar, to move to Koper at an early age, with his brothers, at the invitation of their uncle Giacomo. However, while their uncle would acquire the hereditary nobility of Koper as early as 1575, Borisi would be aggregated into the Nobility Circle of that Istrian commune in 1617.

¹⁹⁷https://res.cloudinary.com/e-domizil/1757372_423_95fa70a5.jpg (4. 1. 2020.).

During this time, Borisi mostly stayed in the Venetian embassy in Constantinople, where he began as a „giovane di lingua“, passed all stages of training, becoming the Granddragoman in 1603. By marrying members of the most prominent families of the Catholic Levant in Pera, he simultaneously developed business relations and commerce, gaining acquaintance and friendships with distinguished diplomats, who in their society were glad to see an influential and elegant polyglot. The efficient and daring operative was entrusted with diplomatic missions from Venice to Edirne, and his trade interests in the Moldovan court would direct the Venetian business world to another area of the Ottoman Empire. The interdisciplinary approach sheds light on the activity, significance and reputation of this interpreter in the diplomatic world of the Ottoman capital and in Europe. The available archival sources have been examined as comparatively as possible, particularly through the Venetian, and prism of the European diplomatic representatives who were most closely connected with the Borisi family. Probably the long-standing enmity between the Granddragoman and the Grand vizier ended fatally to Marc'Antonio. Available sources do not disclose conspiratorial reports that were contrary to Venetian interests. Although Venice insisted that the related circumstances and links have to be thoroughly examined, the martyrdom of Marc'Antonio Borisi was especially respected by the Most Serene Republic, even in a much later period, and was reflected on the status and reputation of his family, and a lineage in general. The County of Funtana, Green and Blue Lagoon, are a kind of ambient memory of their lost homeland. A whole new generation of Venetian dragomans has emerged from Borisi's aegis, enriching with their aptitude the public and secret diplomacy, focal contacts and the representations of the other in the political relations between the West and the East over a long period of time.